

JAN-ÅKE ALVARSSON

Om Pingströrelsen...

Essäer, översikter och analyser

Studia Pentecostalia Upsaliensia, 1. Skellefteå: Artos & Norma, 2014. 448 s.

ISBN 978-91-7580-710-2

Det är med stor glädje och fascination jag tagit del av antologin *Om Pingströrelsen – Essäer, översikter och analyser*, bestående av Jan-Åke Alvarssons samlade artiklar i ämnet. Nog kände jag till att Alvarsson hade ett genuint intresse för och gett ett viktigt bidrag till pentekostal forskning i vårt land, men först i och med att samtliga texter från dryga tre decennier samlats ihop till en helhet går det att se hur verkligt unikt detta bidrag är.

Jan-Åke Alvarsson är professor i Kulturanthropologi vid Uppsala Universitet, föreståndare för Institutet för Pentekostala Studier (IPS) och sitter i styrgruppen för det europeiska forskningsnätverket GloPent. Samtidigt är han uppvuxen inom pingströrelsen, har varit utsänd som missionär i Sydamerika och har förblivit rörelsen trogen under alla år. Alvarsson har länge varit en av de drivande krafterna bakom flera interna organ som sysslat med dokumentation och arkivering (MissionsInstitutet PMU, Pingst Arkiv och Forskning) samt fungerat som redaktör för flera skriftserier och böcker som tillkommit inom pingströrelsen (i fortsättningen använder jag 'Pingst' för att beteckna trossamfundet Pingst – fria församlingar i samverkan, vilket numera organiserar de flesta pingstförsamlingar i Sverige).

I det föreliggande verket har några artiklar tillkommit i en forsk-

ningskontext, medan andra skrivits som en del av Alvarssons interna uppdrag. Detta synliggörs på ett förtjänstfullt sätt i boken och utgör därför inget problem i sig. Artiklarna spänner över en lång rad ämnen och använder sig av ett rikt källmaterial. I första hand är de historiskt och kulturanthropologiskt inriktade, men även teologi och språkvetenskap ryms i Alvarssons verk. Boken inleds med en kort introduktion till Pingströrelsen och det är nödvändigt eftersom de övriga artiklarna är hämtade från många olika sammanhang och bitvis förutsätter goda baskunskaper. Sedan följer fjorton fristående artiklar uppdelade under fyra huvudrubriker: Pingströrelsens historia, Pingströrelsens kultur och karaktär, Pingströrelsens tro och liv samt Svensk Pingstmission.

Varje artikel inleds med en meta-text skriven av Alvarsson, som förklarar textens ursprung, och följs av ett postskriptum skrivet av ledande forskare inom respektive ämnesområde. Detta förfaringssätt gör att det ryms en slags diskussion kring texten inom texten, vilket nog är nödvändigt i den här typen av verk som spänner över en så lång tidsperiod och så många ämnen. Dock tycker jag att Alvarsson kunde utnyttjat formatet mycket mer effektivt om han i meta-texten bemödat sig om att kommentera inte bara att artikeln i fråga tillkom i ett visst sammanhang, utan också de förändringar som skett inom pingströrelsen sedan texten skrevs. Dessa förändringar nämns ibland i en fotnot men för den icke-initierade läsaren tror jag att ett mer explicit resonemang hade varit till stor hjälp. Detta gäller framförallt artiklarna som handlar om pingstvännernas kultur och samhällsengagemang (kap. 8) och om dopet som övergångsrit (kap. 11). Här har stora förändringar skett, vilket läsaren hade varit förtjänt av att veta (t.ex. har det internt i Pingst förekommit en långtgående diskussion i fråga om dop och medlemskap). I några fall bidrar post-skriptum författaren med en tydlig nyansering eller komplettering av den givna artikeln och detta är mycket bra eftersom det hjälper läsaren att sätta in texten i ett sammanhang. Jag tänker då särskilt på teologerna Ulrik Josefsson, Göran Janzon och Roland Spjuth, samtliga med god inblick i svensk frikyrklighet och stort akademiskt kunnande.

Såväl tidsmässigt som ämnesmässigt spänner alltså artiklarna över

en stor bredd. Detta anser jag är bokens stora styrka, men också en av dess svagheter. Som alltid i en antologi riskerar kvalitén på artiklarna att bli ojämn och så även i detta fall även om författaren är densamma. De flesta texterna är väl genomarbetade både språkligt, innehållsligt och teoretiskt, medan några istället har ett hackigt och tungt språk som står i vägen för berättelsen (kap. 3), en bitvis otydlig inre logik (kap. 5, 6) eller en ojämn användning av teori och källor (kap. 10). För helhetens skull hade en mer aktiv redigering varit att föredra just därför att boken är ett så viktigt bidrag till forskningen.

För det är verkligen en mycket gedigen samling artiklar som här har utkommit i bokform. Alvarssons forskning bidrar på ett modigt och självständigt vis till studiet av svensk pingströrelse. Detta märks framförallt i den första delen som behandlar Pingströrelsens historia och där Alvarsson med hjälp av ny grundforskning problematiserar tidigare historieskrivning och inte minst relativiserar och nyanserar bilden av pingströrelsens tidige ledare Lewi Pethrus (Alvarssons kritik av Pethrus ledarskap framträder tydligast i kap. 3 och 6, men förekommer även i kap. 13, om Svensk Pingstmission). Det märks också på det sätt som Alvarsson genomgående i sina texter lyfter fram ett genusperspektiv där enskilda kvinnors bidrag, kvinnornas roll generellt och synen på kvinnor diskuteras som en del av helheten och inte bara som en 'vid sidan om-fråga'. Även frågor om Pingströrelsens afro-amerikanska arv och förhållande till rasism återkommer på många ställen i de olika texterna. Detta känns modernt och uppfriskande i en rörelse som alltför ofta beskrivits enbart från den vite mannens perspektiv.

Sammantaget är antologin *Om Pingströrelsen – Essäer, översikter och analyser* genomgående mycket läsvärd och jag skulle varmt rekommendera den till var och en som har ett akademiskt intresse för Pingströrelsen i Sverige, pentekostalismens tidiga historia, modern svensk kyrko- och missionshistoria, den svenska frikyrkans kulturarv och svenskt gudstjänstliv. På samma gång är min förhoppning att man internt inom Pingst skulle ta till sig den här boken och använda den för att fördjupa sig i sin egen historia och som hjälp att se sig själva med delvis nya ögon. Kanhända skulle det resultera i en mer fruktbar dialog mellan akademisk forskning och pentekostal tro, så som förfat-

taren själv strävar efter? För Alvarsson lyckas just med konststycket att både vara en intern och en extern betraktare på samma gång. Han har kulturanthropologens vakna blick för detaljer och historikerns grundmurade tilltro till det ursprungliga källmaterialet men samtidigt är han den initierade deltagaren med ett livslångt aktivt engagemang inom rörelsen som ger personlig färg och form till texten. Gång på gång under läsningen kommer jag på mig själv med att le igenkännande eftersom detta i så stor utsträckning är min egen historia. Men lika ofta sätter jag ett stort utropstecken i kanten eftersom jag lär mig något nytt och får nya perspektiv som forskare och teolog. Detta är en riktig guldgruva, full av citat från kända och okända pingstväner, faktauppgifter, breda översikter och detaljerade beskrivningar. Den går att läsas på många sätt och man kan välja och vraka bland de ämnen som intresserar en. Om inte annat kan man läsa introduktionen för att snabbt skaffa sig basal kunskap om en av Sveriges största folkrörelser.

Till sist skulle jag vilja tacka förlaget för att man gjort detta breda material tillgänglig för en större publik och gratulera Jan-Åke Alvarsson själv till ett väl utfört arbete.

Martina Prosén

PETER BEXELL

Kyrkornas mysterium

Tid – rum – liv – gudstjänst

Skellefteå: Artos, 2015. 232 s. ISBN 978-91-7580-742-3

År 1927 uppstod en konflikt mellan dåvarande riksantikvarien Sigurd Curman och ärkebiskop Nathan Söderblom. Konflikten hade sitt ursprung i att Söderblom på uppmaning från präster i ärkestiftet lyft frågan om rätten att bestämma över det egna kyrkorummets gestaltning. Det fanns alltså inte ett specifikt fall där de hade olika uppfattningar om vården och bestämmandet över den historiska kyrkobyggnaden utan det handlade om en principdiskussion. Konflikten är den första öppna striden mellan kyrkan och de antikvariska myndigheterna i Sverige. Att säga att konflikten öppnade Pandoras ask till en flod av

konflikter mellan teologer och antikvarier eller mellan kyrka och statliga kulturvårdande myndigheter är att ta i. Men den öppnade möjligheten att hävda den lokala kyrkans rätt över dem som hade till uppgift att vårda de nationella kulturminnena. Vad har då denna konflikt med en bok om kyrkornas mysterium att göra? En hel del faktiskt, om än det inte är dess ämne. Konflikten berörde egentligen inte rummets liturgiska bruk eller att genom antikvariska ingrepp begränsa kyrkans liv. Den handlade snarare om vem som satte de estetiska ramarna för kyrkorummet och vem som bäst vårdade dess historiska minnen. Konflikten visade också på en spricka mellan de konsthistoriker och antikvarier som lyft fram de spår av kyrkans historia som förstörts, hamnat på kyrkvindar och klockstaplar, och den kyrka som också funnit ett nyväckt intresse för sitt kyrkorums historiska kvaliteter. Det är i detta spänningsfält mellan två olika intressenter i kyrkorummet som boken *Kyrkornas mysterium* träder in. Den väljer inte sida och strör heller inte mycket salt i sårn från konflikterna, utan verkar som ett stöd för att förstå det rum som debatten då och debatten nu ofta står om.

Peter Bexell och den redaktion som varit till hans stöd har med *Kyrkornas mysterium* presterat vad som har förutsättningar att bli ett standardverk om kyrkorummet och dess liv inom såväl utbildning som kyrka. Boken är formulerad, som förordet noterar, utifrån gränssnittet mellan den konsthistoriska/antikvariska och den teologiskt liturgiska synen på rummet. Just ordet gränssnitt – det område där två olika företeelser möts – är väl valt, då kyrkorummet skulle kunna sägas vara detta område där ibland samsyn finns och ibland de olika intressenterna går ifrån varandra. Det är i grund och botten inte så att åsikterna går isär om kyrkorummet, dess bruk och innehåll. Det är snarare olika frågor som ställts till rummet som framkallar det som ibland kan förstås som en konflikt. Denna bok har förutsättningar att överbygga detta, inte genom att ta in alla frågor och diskutera de konflikterna, utan snarare genom att vara tydlig i ett liturgisk-teologiskt perspektiv i de frågor där det har varit svårt att nå en samsyn.

Kärnan i boken är att framställa det rum som kyrkan skapat och brukat genom närmare tusen år. Utgångspunkten är att det finns

en tradition i gudstjänstlivet som verkat genom historien om än det över tid tagit olika uttryck. Med detta inte sagt att den skulle landa i en naiv syn på kyrkans gudstjänstliv och gudstjänstrum som oföränderliga eller utan konflikter mellan till exempel romersk-katolsk syn på rummet och luthersk. Tilltron till traditionens kärna ger dock den positiva kvaliteten att föremål och ting ges såväl en historisk förankring som att de förklaras utifrån hur vi förstår och brukar rummet idag. Boken har också den dubbla egenskapen att både fungera som en uppslagsbok och som beskrivande text om kyrkorummets och de kyrkliga handlingarnas olika delar. I exempelvis avsnittet om dopet inleder författaren med att presentera dopets liturgi och dess innebörd från medeltid fram till idag. I detta vävs rummet och dopfunten in på ett ytterst förtjänstfullt sätt. I kapitlen har det inkorporerats avsnitt där textens huvudsakliga innehåll sammanfattas punktade. Genom texten har författaren givit ytterligare mening åt den otvetydigt centrala roll som dopet, dopfunten och dopets plats har i kyrkan och kyrkorummet. Författaren har även i berättelsen om kyrkorummet lyckats förmedla den period och de orsaker som ledde till att dopet under en tid var frånvarande från kyrkorummet. Avslutningsvis beskrivs närmare själva dopfunten och dopplatsen, dess gestaltning och bildprogram. Det är gediget och innehållsrikt samtidigt som språket är tillgängligt utan att förminska dess innehåll. Det finns också till alla avsnitt faktarutor som ytterligare förklarar och ger mervärde till innehållet. Det går naturligtvis alltid att önska sig mera. Det kunde ytterligare understrykas hur dopfunten fram till det sena 1800-talet var den port som alla som fötts i en socken hade passerat genom, och åtminstone jag hade velat ha med världens och paradiset's floder i omnämmandet av bildprogrammen, men det är petitesser i förhållande till bokens samlade värde.

Det finns emellertid anledning att gå tillbaka till det inledande kapitlet "Rum för skeende och närvaro". I kapitlet tecknar författaren kyrkan i Sveriges tusenåriga historia rörande såväl gudstjänsten som kyrkorummet. Kapitlet är huvudsakligen övergripande och sammanfattande och tvingas därför till förenklingar och att utesluta vissa skeenden. Kapitlet i en bok av denna typ, som kan förväntas

användas som läromedel, är viktigt då det för många läsare kommer vara det enda som läses i sin helhet. Därför är det inte helt lyckat att till exempel dopet i denna framställning blir så komprimerat att dess roll för kyrkan och kyrkorummet till stora delar går förlorad. Likaså möter det problem när författaren i bildtexter diskuterar enskilda kyrkor. Lau kyrka på Gotland omnämns i samband med att gotiken förklaras. Den korta bildtexten ger bland annat förslag på varför rummet utfördes så stort. Kanske var det tänkt som pilgrimsmål, kanske var det en vilja hos rika mecenater att visa Guds ära. En ytterligare möjlighet just rörande Lau som inte nämns är dess möjliga kopplingar till dominikanorden och att den kan ha fungerat som ett predikocentrum för dem i den östra del av Gotland, med närheten till dåtida hamn, där kyrkan ligger. Det kan synas som en petitesse men blir ett problem som uppstår när diskussionen går från generell till specifik. Det noteras också i översikten att äldre byggande, före reformationen, hade en större lokal variation. Detta kunde ha understrukits mera då exempelvis skillnaderna på de medeltida kyrkorummen i Skåne, Gotland, Västergötland och Uppland är markanta. Till stor del beror skillnaderna på olika lokala förutsättningar. Samtidigt kan en landskyrka i Uppland innehålla spår och arv från såväl Gotländska stenhuggare som den stora västerländska kyrkokonsten och kyrkohistorien. Denna pendling eller blandning av det lokala och det internationella är grundförutsättningen för kyrkorummen och deras föremål. Detta kunde ytterligare ha understrukits.

Kapitlet visar också på hur svårt det är att sammanfatta kyrkans arkitekturhistoria på några få sidor. Renässansen med sin klassiska grund, som satt väldigt stort avtryck i inredningar i flera av de svenska och tidigare danska landsdelarna, saknas i stort sett helt. Barocken ges plats, men hur den teologiska och sinnliga gestaltning av hur gränserna mellan himmel och jord upplöses som finns i dess romerskt katolska förebilder omgestaltas efter svenska förutsättningar kunde ytterligare ha diskuterats. I den till stora delar goda diskussionen om biskop Uddo Ullman och nygotiken kommer dock författaren fram till slutsatsen att ”Zettervall hävdar en trons estetik, men den förefaller hämtad från medeltiden – samtiden tycks inte producera någon egen”

(s. 41). I detta går författaren till viss del i den fälla som kritiker av Zettervall och det sena 1800-talet gillrat under lång tid. Helgo Zettervall lutar sig förvisso mot en idealisering av medeltiden men i sin formsäkerhet och på svensk grund exceptionella gestaltningsförmåga skapar han ett rum och en byggnad som helt är det sena 1800-talets. Alla tider har influenser från historien, i gotiken finns klassicism, i barocken renässans men det gör dem inte till mindre egna skapelser – precis som nygotiken i sina bästa stunder. I Zettervalls fall blir det också extra intressant just genom hur han tagit starkt intryck från samtidens teologer och låter det ta form i arkitekturen. Det är, som sagt, en svår konst att göra liknande övergripande sammanfattningar – som författaren till stora delar lyckas med. Det är också i detta avsnitt som viljan att sammanföra det materiella rummet och kyrkans gudstjänst blir som svagast vilket i övrigt är bokens största styrka – att sammanföra rum och handling till ett. Det för över till en principiell diskussion med två sidor som förs i det inledande kapitlet.

I kapitlet förs en för helheten mycket viktig diskussion om kulturarv. Den ligger till stora delar som grund för hela det förhållningssätt boken har, att det materiella rummet och kyrkans bruk inte går att skilja åt. Det är bra. Trots det blir diskussionen problematisk. I avsnittet ”Att läsa ett kulturarv” lyfter författaren diskussionen om hur man förstår ett kulturarv och vad det är för något. För att förstå kulturarvet menar först författaren att ”... vi måste tänka oss ett samspel mellan ett materiellt kulturarv och ett immateriellt – kanske ett nytt sätt att se på vad varje generation har att förvalta” (s. 21). Något stycke ned kommer sedan slutsatsen att ”Det egentliga kulturarvet är inte rummet utan livet i rummet – ytterst högmässan” och därmed har författaren närmast motsagt sig själv. Problemet ligger i att förutsätta att kulturarvet är materiellt, immateriellt eller både och. Kulturarvet ur min synpunkt är snarare relationer mellan rum, handlingar och tidens gång samt relationer till tankar och idéströmningar såväl i samtiden som i historien. Kulturarvet är också det som uppstår när staten sätter juridiska gränser för vad som är skyddsvärt och icke minst understödjansvärt med kyrkoantikvariska pengar. När kyrkan kan ta en plats i detta nätverk och skapa relationer påverkar man också vad

kulturarvet är. Därför är det, som jag förstår det, varken materiellt eller immateriellt. Dessa aspekter av tillvaron, de materiella och immateriella, bör inte ställas mot varandra utan ses som olika aktörer som utgör den historiska verklighet vi har att hantera. Först när vi accepterar det, och boken söker sig dit, kan vi få en förståelse av våra kyrkorum som tar tillvara såväl rummets historiska materiella spår som de handlingar de påverkats av och varit med att forma. Om kulturarvet istället ses som antingen byggnaden eller mässan riskerar positionerna att åter låsas. Det gör att när författaren diskuterar exempelvis altarets förflyttning till kyrkorummets mitt blir analysen av hur Svenska kyrkan genomfört det först och främst en kritik av en materiell kulturarvssyn. Författaren påtalar att ofta har högaltaren förblivit kvar när centralaltaren tillkommit. Han konstaterar att genomförandet är halvhjärtat och ”... det gamla altaret finns – förmodligen av antikvariska skäl – kvar och är smyckat” (s. 166). Jag är övertygad om att högaltarets bevarande inte alls alltid endast är en antikvarisk – materiell kulturarvsfråga, utan snarare en blandning av lokal pietet, antikvariska önskemål och en inte alltid genomtänkt liturgisk och teologisk grundsyn. Jag håller med om att det blir förvirrande med två huvudaltaren. Skräckexempel kan tas från en vigningsgudstjänst i Uppsala domkyrka där vigningshandlingarna skedde vid högaltaret, nattvard firades vid centralaltaret och bön efter kommunionen hölls åter vid högaltaret. I detta exempel samspelar rum och liturgi till förvirring och brist på helhet. Om vi däremot ser på rummet som ett samlat resultat av olika tidslager och materiella spår, liturgiska handlingar samt teologiska och profana idéströmningar kan det äldre högaltaret förbli som en del av denna historiska kontinuitet eller som en del i den rumslighet som finns i kyrkans mässa där församlingen kan träda utanför tiden, eller som författaren själv skriver: ”Denna kyrka som äger och använder kyrkorummen förstår alla faktorerna utifrån den helhetssyn på tillvaron – skapelse- och frälsningsmönstret – som hennes tro uttrycker” (s. 21). Det kräver dock ett medvetet bruk där handlingarna och rummet inte gör varandra motsägelsefulla.

Jag skrev att frågan om kulturarv hade två sidor i boken. Den ena är den som jag finner problematisk, att fästa kulturarvet i föremål

eller handling – se det istället som relationer mellan en stor mängd materiella och ickemateriella företeelser. Den andra sidan är det som författaren faktiskt gör med resonemanget att sammanföra rum och handling till en enhet. I detta finns bokens metodologiska och teoretiska grund. Det går inte att skilja de mänskliga handlingarna – gudstjänstfirande, den personliga andakten och kyrkans liturgi – från deras rum. Det är när dessa delar tas gemensamt i beaktande som det uppstår en rumslighet som skulle kunna kallas ”kyrkorummet”. Rum kan teoretiskt förstås som där social interaktion, materialitet och tankevärldar möts och förenas. När vi även väger in den historiska aspekten blir också de materiella rum som kyrkobyggnaden består av begripliga och tillgängliga. Jag vill åter understryka att den viktigaste av de stora förtjänster denna bok har är att rummet och dess handlingar förstås och förklaras tillsammans på ett sätt som sällan ges stor plats i varken konsthistorisk, antikvarisk, kyrkohistorisk eller ecklesiologisk forskning. Det är en mycket stor förtjänst som den andra sidan av kulturarvsdiskussionen landar i.

Åter till Söderblom och Curman år 1927. Konflikten satte djupa personliga spår. Den vänskap som varit stark mellan riksantikvarie och ärkebiskop närmast dog med konflikten. Det fanns naturligtvis flera orsaker, men sett i efterhand innebar sprickan mellan de kulturvårdande myndigheterna och kyrkan att de kom att allt mera skärmars från varandra. Curman tackade nej till att bli hedersdoktor i teologi i Uppsala och Söderbloms intresse för det historiska rummet såg ut att svalna. Tillfällena att gemensamt diskutera frågorna blev färre. I ett litet land där få var verksamma inom det antikvariska fältet satte en sådan konflikt mellan de starka personligheterna och främsta företrädarna för kyrka och antikvariska myndigheter stora spår. Det blev en del av verksamhetens kultur som ärvdes i generationer. De senaste decennierna har vi dock sett ett närmande mellan kyrka och det antikvariska fältet. Det har kommit nya företrädare som kan tala med varandra, kyrkan har själv inkorporerat antikvarisk expertis i sin organisation och en snart hundraårig konflikt har därmed bleknat. Peter Bexells bok blir ytterligare en pusselbit att i undervisning och i vardagsbruk förklara kyrkans rum som levit i historia och samtid där

såväl dess estetiska som historiska kvaliteter kan tas tillvara, men speciellt lyfter boken fram dess främsta värde, som förblir att manifesteras och fungera som plats för den gudstjänstfirande församlingen.

Henrik Widmark

GUSTAF BJÖRKMAN (RED.)

Herde

Identitet och spiritualitet för pastoralt ledarskap

Tro & Liv skriftserie, 2. Örebro: Marcus förlag, 2014. 188 s.

ISBN 978-91-7999-631-4

Herde. Identitet och spiritualitet för pastoralt ledarskap utgör en antologi med nio uppsatser fördelade mellan två huvudavdelningar: "Identitet & praktiker" och "Teologi & samtid". Gustaf Björkman anger att volymen kom till med anledning av att William Willimon, pensionerad pastor och biskop i Metodistkyrkan i USA samt lärare i pastoralteologi vid Duke University besökte Equmeniakyrkans vinterkonferens år 2015. Inför detta besök ville man presentera och översätta utdrag ur en av hans böcker. För att komplettera Willimons texter, då kontexterna i USA och Sverige är olika, letades andra texter fram och publiceras tillsammans med två kapitel av Willimon.

Att belysa ämnet pastoralt ledarskap utgör bokens ärende och i förordet uppmärksammas att det inte finns mycket litteratur i detta ämne på svenska, utifrån svenska förhållanden eller utifrån begreppen *identitet* och *uppdrag*. Boken vill alltså fylla en viktig lucka. Inledningsvis anger Björkman att man kommer att använda begreppet "pastoralt ledarskap". Självt är Björkman pastor och använder främst detta ord, men menar att präst är en direkt motsvarighet. Samtidigt öppnar han för att även diakoner och "andra församlingstjänare eller medarbetare" också utövar ett sådant ledarskap. Olika traditioner har olika beteckningar, men hans förhoppning är att boken skall vara aktuell för alla som "utövar tjänsten, oavsett hur den benämns" (s. 5). Redan här ges alltså ett perspektiv som sträcker sig utöver det sammanhang som Björkman själv står i och som boken är tillkommen i – Teologiska högskolan och Equmeniakyrkan. I antologin finns författare med

olika kyrkliga hemvister. Här finns författare – ämbetsbärare – från Svenska kyrkan: Martin Lönnebo, Ove Wikström och Susanne Carlsson. Här finns Lev Gillet från ortodox tradition; Liselotte J Andersson, Gustaf Björkman, Runar Eldebo, Arne Fritzson och Larsåke W. Persson från Equmeniakyrkan samt William Willimon från The United Methodist Church. Ambition är alltså att spegla en ekumenisk bredd på ämnet pastoralt ledarskap, men perspektiv saknas från t.ex. romersk-katolska kyrkan, pingströrelsen och Frälsningsarmén.

I antologins första del "Identitet & praktiker" möter det praktiska perspektivet. På ett ömsint och klokt sätt beskriver Lönnebo utifrån sin långa erfarenhet av att vara präst och *pastor pastorum* några faror som kan lura, inte minst yngre präster, i "Djävulen på pastorsexpeditionen", men pekar också på nåden och möjligheter när frestelser möter. Gillet lyfter precis som Lönnebo fram nåden och bönen i "Den knäböjande prästen" och Carlsson skriver om andlig vägledning utifrån Ignatius av Loyola. Willimons två kapitel, som utgör navet i boken, återfinns här och handlar om pastorn som profet med undertiteln om att våga säga sanningen i Jesu namn och om pastorn som Ordets tjänare.

I antologins andra del "Teologi & samtid" återges ett samtal mellan Eldebo och Wikström med Joel Halldorf som intervjuare: "Pastoralt ledarskap i en narcissistisk tid" och sedan följer "Handledning för postmoderna pastorer" av Persson vilken utgör en bearbetad version av en tidigare publicerad text i *Mötet med den splittrade människan* (Eke-dahl & Wiedel, red.). Den teologiskt tyngsta uppsatsen är "'För att er glädje ska bli fullkomlig'. En teologisk reflektion över ordination och gudsfolket" av Fritzson. Texten är skriven, anges det, på uppdrag av Equmeniakyrkan, men tyvärr preciseras inte detta mer. Är texten antagen av Equmeniakyrkan eller är det bara Fritzons egen teologi? Eller? Antologin avslutas med "Efterord" av Andersson.

De allra flesta av uppsatserna i antologin är publicerade på svenska tidigare. Fyra – Lönnebo, Gillet, Carlsson samt Eldebo & Wikström – i tidskriften *Pilgrim* vid olika tillfällen mellan åren 2002 och 2007. Perssons kapitel utgör en bearbetad version av hans text i en annan svensk antologi från 2004. Uppsatsen av Fritzson anges alltså

ursprungligen vara skriven på uppdrag av Equmeniakyrkan. De texter som inte publicerats på svenska tidigare är två kapitel av Willimon samt förordet och efterordet. Man kan alltid diskutera om det är rimligt, eller inte, att trycka om redan publicerade texter och i så fall hur stor andel av sådana texter som kan ingå i en ny antologi. Här har man alltså valt att låta sex av åtta artiklar – om vi bortser från förord och efterord – vara ompubliceringar.

I förordets första rader skriver Björkman: ”År 2000 flyttade vi som familj till Stockholm och jag installerades som pastor i en församling i Sundbyberg. Inför Gud och denna församling fick jag svara på installationsfrågorna, och sedan la församlingen sina händer på mig och bad. Då blev jag pastor – och jag har fortsatt att vara det sedan den dagen” (s. 9). Redan här framträder en ämbetssyn/ämbesteologi; Björkman ser alltså att pastorsblivandet sker i installationen. Björkman tycks också företräda någon form av *character indelebilis*. En sådan, till synes enkel, mening skulle kunna ge upphov till många intressanta reflektioner i boken kring t.ex. relationen ordination och installation, församlingssyn *contra* kyrkosyn och inte minst om man är pastor/präst en gång för alla (*character indelebilis*) eller om det är knutet till tjänsteutövning. Antologin har en ambition att vara allmänkristen. Flera av uppsatserna har denna katolicitet: frestelser möter alla, i bönen får alla vila och hämta kraft etc. När det kommer till bokens tyngsta teologiska avsnitt som handlar om ämbetssyn/ämbesteologi är det dock slut på bredden. Här hörs enbart *en* röst – Fritzon, pastor i Equmeniakyrkan – och detta utan att det ens kommenteras i förordet eller efterordet! För att nämna några citat där olika traditioner har divergerande uppfattningar: kring apostolisk succession skriver Fritzon lite svävande, men tar ändå avstånd: ”Även om vi inte tänker oss att handpåläggningen på ett magiskt sätt överför en apostolisk succession, uttrycker den att den ordinerade är en länk i en kedja” (s. 175). Så hade inte företrädare för t.ex. katolska kyrkan eller Svenska kyrkan formulerat det. Synen på nåden, tillsynen, Kyrkan, församlingen, ordinationen och vad ordinationen innebär framskymtar hos Fritzon: ”Att vara ordinerad är att ha fått ett förtroende, och förtroende ges inte en gång för alla. Man behöver över tid

visa sig värdig det förtroendet. Som pastor och diakon, anställd i en församling, har man sin tjänst därför att man har fått ett förtroende från församlingsmöte och styrelse” (s. 171). ”Pastorer har vigsel- och tystnadsrätt, men därutöver kan andra i församlingen utföra pastorala uppgifter, och det är som det ska vara [...] Varken pastorer eller diakoner kan utöva sin tjänst oberoende av församlingen, utan tjänar alltid som delar av församlingen där de är pastorer eller diakoner. Man kan till exempel inte ha dop och vigsel utan att ha en förankring i en församling” (s. 172). Inte heller så hade företrädare för katolska kyrkan eller Svenska kyrkan uttryckt sig. Spänningen mellan Fritzens uppsats och det som Björkman skriver i förordets första mening kommenteras inte heller, vilket hade varit på sin plats i t.ex. efterordet. Vill man få kompletterande perspektiv kan man med fördel läsa Biskopsmötet 2014: *Kallad till diakon och präst i Svenska kyrkan* eller i *Katolska kyrkans katekes*.

Det är oerhört synd att en antologi – med ambitionen att vara allmänkristen och som dessutom skulle ha fyllt en viktig lucka – på detta sätt begränsas till *ett* teologiskt perspektiv. Det rättfärdiggör inte att rada upp teologer och präster från andra traditioner i författargalleriet. Det skulle varit *så* intressant att få olika perspektiv, att få fram likheter, skillnader, utmaningar osv. Det nämns inte heller att det har funnits och finns pågående samtal kring ämbetsfrågan. Det stora och viktiga BEM-dokumentet 1982 (svensk översättning *Dop, nattvard, ämbete* 1983) lyser med sin frånvaro liksom många andra viktiga samtalsdokument, t.ex. mellan katolska kyrkan och Svenska kyrkan *Biskopsämbetet* 1988, eller från samtalen mellan Svenska Missionskyrkan och Svenska kyrkan. Det var här som antologin skulle ha lyft teologiskt och blivit trovärdig i sin ambition att vara allmänkristen.

Anna J. Evertsson

ANDERS DILLMAR

Harald Göranssons studietid & verksamhet som kyrkomusiker (I)

Kyrkomusikens förändring i Sverige under 1900-talets andra hälft

Sellefteå: Artos & Norma, 2015. 274 s. ISBN 978-91-7580-771-3

Harald Göransson som musikpedagog & folkbildare (II)

Kyrkomusikens förändring i Sverige under 1900-talets andra hälft

Sellefteå: Artos & Norma, 2015. 376 s. ISBN 978-91-7580-772-0

Harald Göransson & gudstjänstmusikens omvandling (III)

Kyrkomusikens förändring i Sverige under 1900-talets andra hälft

Sellefteå: Artos & Norma, 2015. 406 s. ISBN 978-91-7580-773-7

Harald Göransson & psalmsångens förnyelse (IV)

Kyrkomusikens förändring i Sverige under 1900-talets andra hälft

Sellefteå: Artos & Norma, 2015. 503 s. ISBN 978-91-7580-774-4

En av kyrkomusikens mest inflytelserika personer i Sverige under senare delen av 1900-talet är Harald Göransson (1917–2004). Han hade en central roll inom svensk kyrkomusik, en position som nådde sin kulmen i och med hans arbete som musikredaktör för den svenska psalmboken och kyrkohandboken från 1986. Under sitt yrkesliv hade Göransson många roller, han var både kyrkomusiker, musikkonsulent, musikpedagog och inte minst debattör. Under flera decennier var han också lärare i harmonilära vid Musikhögskolan i Stockholm och fick professors namn 1979.

Anders Dillmar har skrivit en minst sagt imponerande tetralogi om Harald Göransson och kyrkomusikens förändring i Sverige under 1900-talets andra hälft. De fyra böckerna har en omfattning på mer än 1500 sidor och drygt 5000 fotnoter. Förutom att vara en biografi över Harald Göranssons liv ger tetralogin en historisk exposé över den svenska kyrkomusikens utveckling från 1940-talet och fram till millennieskiftet.

Den första boken fokuserar på Harald Göranssons studietid och verksamhet som kyrkomusiker, den andra uppmärksammar honom som musikpedagog och folkbildare. Bok nummer tre har fokus på

Göransson och gudstjänstmusikens omvandling medan den sista boken behandlar hans arbete med psalmsångens förnyelse. Det sista temat var egentligen projektets utgångspunkt men allteftersom arbetet växte blev slutresultatet fyra böcker med olika fokus på Göranssons livsgärning.

Källmaterialet består av ett mycket omfattande arkivmaterial samt data från närmare 200 informanter. Den utförliga texten i de olika delarna förstärks med ett flertal bilder bestående av bland annat konserterprogram, notexempel, teckningar och foton. Studien, som är ett forskningsprojekt, har finansierats av Riksbankens jubileumsfond. Dillmars projektidé har varit att studera Göranssons verksamhet och ”därigenom teckna en bild som kan bidra till förståelsen av denna kyrkomusikaliskt intensiva period” (I:II). Enligt författaren hör böckerna nära samman men kan även läsas enskilt. Ett 62 sidor långt index över personer och musik som nämns i de fyra bokdelarna återfinns i den första boken. Detta index lär enligt uppgift i förorden även finnas tillgängligt på internet även om inte jag har lyckats hitta det.

En engelsk sammanfattning som är identisk i alla fyra böckerna finns i slutet av varje bokdel.

Förutom en beskrivning av Göranssons studietid och inledande verksamhet som pedagog och kyrkomusiker uppmärksammar den första boken även släktens historia och en rad anekdoter från Harald Göranssons uppväxttid. I boken finns ett flertal tecknade illustrationer av en ung Göransson, ofta gjorda med glimten i ögat. Dillmar beskriver Göranssons militära grundutbildning, hans studietid mellan åren 1936–40 vid dåvarande Musikkonservatoriet i Stockholm, vilka ämnen som studerades samt hans tid som frilansande pianist och arrangör. Göranssons studier avbröts under beredskapsåren när han, liksom många andra i samma ålder, inkallades till militärtjänstgöring. Hans olika vikariat som musiklärare och organist runt om i Sverige skildras, liksom de populära musikkåserierna som Göransson gav på ett flertal orter runt om i landet. Hans tidiga intresse för teologi och liturgik beskrivs liksom målet att erhålla en organisttjänst som så småningom uppfylldes efter en mycket lång period av tillfälliga anställningar. Göransson var en flitig debattör, ämnen som diskute-

rades under 1950-talet var bland annat kyrkomusiken och kyrkbesökaren, värdig och ovärdig gudstjänstmusik och samtidens musik i gudstjänsterna. Göransson kom även att fungera som orgelsakkunnig vid orgelbyggnationer och diskuterade då ofta orglarnas placeringar utifrån dess liturgiska funktion. 1955 anställdes Göransson på deltid som musiksakkunnig i Diakonistyrelsen, ett riksorgan som var direkt underställd kyrkomötet. En viktig källa i denna bok är brevväxlingen mellan Harald Göransson och hans fru Anna-Lisa. De skrev otaliga brev till varandra, både innan de gifte sig 1944 och senare när paret under långa perioder, på grund av arbete eller resor, vistades på olika orter.

I bok nummer två uppmärksammas Harald Göransson som musikpedagog och folkbildare. Göranssons stora musikpedagogiska intresse beskrivs och olika anställningar som han alltsedan 1940-talet hade. Under flera decennier undervisade Göransson i harmonilära vid Musikhögskolan i Stockholm. Dillmar beskriver efterkrigstidens musikmiljö som präglades av ett stort intresse för både tidig och samtida musik. Göransson var under flera år engagerad i Storkyrkans *Schola Cantorum* och gjorde åtskilliga studieresor för att fortbilda sig. Redan hösten 1946 deltog han i en studieresa till Paris och Solesmes för att studera kyrkomusik och under en kort period våren 1951 studerade han tidig musik vid *Schola Cantorum* i Basel. Vid hemkomsten året därpå startades föreningen *Collegium Musicum* i Stockholm, vilken bestod av en exklusiv grupp musiker och musikforskare som hade studerat i Basel. Gruppen arrangerade en rad sammankomster och konserter för att sprida kunskap inom det tidiga musikområdet. Likaså beskrivs Göranssons intresse för ny musik. Många festivaler besöktes, bland annat sommaren 1952 då Göransson med bland andra Bengt Hambraeus deltog i kursen för ny musik i Darmstadt. Hemma i Stockholm var Göransson engagerad i Fylkingen, en förening för ny samtida musik och konst. Diskussioner om kyrkan och den fria konstmusiken, atonalitet och tolvtonsteknik fördes i olika medier. Genom åren medverkade Göransson regelbundet i olika radioprogram, både som talare men även som piano- eller orgelsolist och han undervisade också regelbundet på fortbildningskurser och gav seminarier. Han

skrev även åtskilliga artiklar och insändare i ämnet kyrkomusik. I sina texter var Göransson inte rädd för att uttrycka sina åsikter vilket innebär att dessa ibland uppfattades vara provocerande.

Fokus i den tredje boken är Harald Göransson och gudstjänstmusikens omvandling. Inledningsvis uppmärksammas Göranssons många resor och internationella kontakter som inkluderade deltagande i både nordiska nätverk och samarbeten runt om i Europa och USA.

Under rubriken 1960-talets utvecklingsarbete beskrivs Harald Göranssons centrala roll som musiksakkunnig inom Svenska kyrkan. Bokens fokus är beskrivningen av kyrkohandboks-kommitténs intensiva arbete åren 1968–85. I dessa dagar då det förbereds en ny kyrkohandbok i Svenska kyrkan är det verkligen intressant att läsa om hur den tidigare kyrkohandboks-kommittén arbetade. Delar av kommittén gjorde bland annat studieresor till flera västeuropeiska länder och USA. Under åren 1969–75 genomfördes en rad experimentgudstjänster och ett stort antal församlingar deltog i försöksverksamheten. Det gavs ut material för detta ändamål och alla församlingar kunde lämna förslag på sådant som borde utföras. En rad arbetsdagar arrangerades för representanter från domkapitel och försöksförsamlingar. 1971 anordnades ett symposium kring gregoriansk sång där både svenska och utländska experter deltog, ett liknande genomfördes även tio år senare. Förutom arbetet med att bearbeta tidigare gudstjänstordningar beställde kommittén fyra nykomponerade mässor av Sven-Erik Bäck, Egil Hovland, Sven-Eric Johanson och Torsten Nilsson. Göranssons öppenhet gentemot andra genrer och musiktraditioner beskrivs liksom hans åsikt att öppna dörren för andra instrument än orgeln som ledsagare i gudstjänsten. Gudstjänstordningen 1976 antogs av Kyrkomötet och regeringen medgav att denna ordning fick användas som alternativ till 1942 års mässbok. Denna kom att prövas under tio år innan den nya kyrkohandboken 1986 ersatte den gamla gudstjänstordningen. Dillmar namnger 21 personer med olika specialkompetenser som på något sätt var engagerade i kyrkohandboks-kommittén. Av dessa var endast en kvinna, nämligen författaren Britt G Hallqvist. Av gruppens sex personer som representerade musikrådet var alla män.

Även Göranssons arbete och engagemang med psaltarpsalmer beskrivs. Flera informanter har vittnat om hur de under studietiden vid Musikhögskolan i Stockholm fick som uppgift i harmonilära av Göransson att skriva psaltarpsalmer. En anekdot som berättas av Britta Snickars är att hennes psalm *Visa mig Herre din väg* (1986:656) ursprungligen var en skoluppgift. Göransson hade nämligen utan Snickars vetskap skickat in hennes psalm till psalmkommittén. Hon blev därför minst sagt förvånad när hon några år senare upptäckte att denna psalm fanns med i psalmboksförslaget, och numera finns både i den svenska och norska psalmboken. I den sista delen av boken redogör Dillmar för diskussionen kring frågan om mässmusikens reglering som bland annat debatterades i *Kyrkomusikernas tidning* (KMT) under 1990-talet. En av de allra sista texter som Göransson presenterade publicerades 2002 och handlade om problematiken kring gudstjänstordningar och bibelöversättningar, ett ämne som var högaktuellt i och genom den nya bibelöversättningen Bibel 2000. Göransson visade att bibelöversättningar och gudstjänstordningar i ett historiskt perspektiv sällan har varit identiska. Med detta argumenterade han för att texterna i gudstjänstordningen från 1986 inte kategoriskt behövde ändras på grund av den nya bibelöversättningen. Dessutom hade en utvärdering visat att ”1986 års kyrkohandbok och dess musik håller att slita på länge till” (III:406).

Den sista delen i tetralogin har temat Harald Göransson och psalmsångens förnyelse. Här beskrivs det gigantiska arbete som ledde fram till 1986 års psalmbok. Göransson var musikaliskt huvudansvarig i psalmbokskommittén som arbetade mellan åren 1969–86.

Långt tidigare började dock Göranssons intresse för psalmsång. Under 1950-talet engagerade han sig i rytmiska koraler och 1800-talets väckelsesånger. Samlingen *Koralmusik* från 1957 presenterade alternativa koralsetter och var ett arbete som Göransson gjorde tillsammans med Ingemar Bengtsson, Gotthard Arnér och Lars Edlund. Den följdes under kommande år av ytterligare utgåvor i samma serie som fick stor spridning och fortfarande står i många kyrkomusikers bokhyllor. En tes som Göransson drev under många år var att kyrkovisan skulle sjungas lätt och rytmiskt. Han var kritisk till de äldre koralernas

utslätande rytm och menade att det var viktigt att ”försöka rädda alla de vackra blomster, som förstördes där den Hæffnerska ångvälden gick fram” (IV:41).

1969 års psalmbokskommitté gav regelbundet ut samlingar med nya psalmer. 1971 kom *71 psalmer och visor*, den följdes av ytterligare närmare 200 psalmer i samlingen *Psalmer och visor från 1975*. Ett reviderat psalmbokstillägg publicerades året efter, *Psalmer och visor 76*. Efter 1976 gick psalmbokskommittén in i en annan fas då de framförallt fokuserade på psalmer till dop, konfirmation, vigsel och begravning samt Psaltarens psalmer. Ytterligare förslag av *Psalmer och visor* gavs ut både 1981 och 1982. Taizésångerna kom in relativt sent i psalmboken, de första sångerna på svenska gavs ut 1983 på Wessmans förlag. Dillmar skildrar hur ett flertal kyrkomusikorganisationer och församlingar samordnade sina remissvar av psalmboksförslaget, bland annat genom att en lista på önskade sånger spreds. Resultatet blev att ett flertal Taizésånger antogs. Under psalmbokskommitténs sista år fokuserades på barnpsalmer.

I början av 1970-talet började tankarna på en gemensam ekumenisk psalmbok ta form. Inledningsvis var Svenska kyrkan tveksam till projektet men ändrade sig så småningom. Arbetsgruppen bestod av alla kyrkor och samfund som ville vara med i projektet som gavs namnet *Sampsalm*. Slutresultatet blev som vi vet en ekumenisk baspsalmbok med samfundstillägg. 1986 antogs Den svenska psalmboken 1986. Göransson beklagade att så många av psaltarpsalmerna hade strukits liksom att melodier av S.-E. Bäck hade röstats ner. I en intervju 2001 uttryckte Göransson att han inte alls var glad över alla bibelvisor som kommit in i psalmboken. Han menade att de ”plötsligt uppstår och försvinner lika fort” (IV:270). Dillmar visar dock på att Göransson hade en annan inställning 1978 då han uttryckte att även visor med ”gitarrklink” hade sin plats i kyrkan (IV:271).

Efter de intensiva åren med arbetena i handboks- och psalmbokskommittéerna slutförde Göransson sin doktorsavhandling i musikvetenskap *Koralpsalmboken 1697 – Studier i svensk koralhistoria* som han la fram vid Uppsala universitet 1992. Harald Göransson avled 2004 vid nästan 87 års ålder. Som många av informanterna har beskrivit hade

Göransson en oerhörd arbetskapacitet och ett stort engagemang samt en genuin nyfikenhet att ständigt lära.

Det är med uppriktig entusiasm som Dillmar beskriver Harald Göranssons liv och gärning. Även om böckerna i första hand är en biografi över Harald Göranssons liv finner jag att den största behållningen är temat som beskrivs i böckernas undertitel: Kyrkomusikens förändring i Sverige under 1900-talets andra hälft. Det har varit en mycket underhållande och lärorik läsning, jag har lärt mig mycket. Bland annat hur en vardag för en ung kyrkomusiker kunde te sig i mitten av 1900-talet, hur beredskapstiden påverkade livet, stressen att i mitten av 1900-talet samla meritpoäng för att erhålla en kyrkomusikeranställning och inte minst hur kyrkomusikaliska frågor engagerade massmedia under en tid då Svenska kyrkan var en statskyrka. Dessutom är det högst relevant med anledning av Svenska kyrkans arbete med en ny kyrkohandbok idag att ta del av hur processen som ledde fram till Kyrkohandboken 1986 såg ut. Det är bara att hoppas att vi kan lära något genom att titta i backspegeln.

Dillmar kan sägas vara bisatsernas mästare både på gott och ont. Det finns knappast ett sidospår som han inte tar chansen att utveckla. Många gånger anser jag att detta skapar en oklar struktur och det kan därför ibland vara svårt som läsare att hålla koncentrationen trots att det språkligt är lättlästa böcker. Även om jag är djupt imponerad av Dillmars förmåga att gå in i små detaljer anser jag att böckerna hade vunnit på att kraftigt revideras. Det finns nämligen en hel del material som kunde ha kortats ner eller till och med utelämnats. Detta gäller även det omfattande bildmaterialet som ibland, för att få plats, har förminskats så mycket att det är svårt att urskilja vad som visas. Den engelska summeringen däremot kunde gärna ha getts större utrymme och gjorts utifrån varje boks innehåll.

För den som är särskilt intresserad är det förstas av stort värde att få drygt 1500 sidor med en så utförlig information om en av kyrkomusikens förgrundsgestalter i Sverige under 1900-talets andra del. Jag är dock oroad över att kvantiteten avskräcker många läsare. Därför vill jag uppmuntra Dillmar och Artos förlag att fundera på möjligheten att ge ut en förkortad version som innehåller mindre detaljer och som

kanhända i första hand fokuserar på böckernas undertitel, kyrkomusikens förändring i Sverige under 1900-talets andra hälft. Det är ingen tvekan om att denna tetralogi är en oerhört viktig historiebeteckning om en betydande era inom svensk kyrkomusik vilken tack vare Anders Dillmars noggranna arbete nu har lyfts fram i ljuset!

Karin Nelson

ILZE SPRANCE (RED.)

Dziesmu grāmata

Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca

Rīga: Ihtis, 2015. 1118 s. ISBN 978-9934-8164-9-9

Under 2015 tog den lettiska lutherska kyrkan (LELB) en ny psalmbok i bruk. Denna ersätter den tidigare psalmboken från 1992, och är därmed den första i modern tid som huvudsakligen arbetats fram och utgivits i Lettland. Den tidigare var till stor del frukterna av exilarbete under Sovjetepoken fram till självständigheten 1991, då med viktig akademisk bas i Minneapolisregionen i Förenta staterna, där kyrkohistorikern Edgars Kiploks (1907–1999) och många andra teologer och musikkforskare var verksamma. 1992 års psalmbok var ett samarbete mellan LELB och den lettiska kyrkan utomlands (LELBĀL), som sedan exilperioden är ett eget lutherskt samfund. Ett fåtal av kommittéledamöterna för den nya psalmboken är exilfödda, t.ex. tonsättaren Imantz Mežaraups (1958–2013), medan de flesta – främst de yngre – är Lettlandsfödda. Sammantaget verkar denna sammansättning ha skapat en bra balans mellan revision av den förutvarande psalmboken och helt nya vägval i arbetet denna gång. Detta är av viss betydelse eftersom även den nya psalmboken, även om den nu bara tas fram för och av LELB, kommer att få stor användning även inom lettiska kyrkan utomlands.

Boken är uppdelad i en del omfattande psalmer (Dziesmas), och en omfattande gudstjänstordningar (Liturgija). Psalmdelen inleds med en kyrkoårsdel från advent till trefaldighetstid, omfattande 187 psalmer. Efter detta kommer en systematisk uppdelning som dels följer tematiska avdelningar (med temata som ”kyrkan och bönen”,

”botgöring”, ”Jesus Kristus”, ”Skriften”, ”i oroliga tider”, ”familj och barn” m.m.), dels kategorier som svarar mot konkreta liturgiska moment (till eukaristin, dopet m.m.). Det finns också avsnitt av sånger samlade efter speciell genre- eller ursprungsbestämning, så t.ex. med Taizé-sånger. Det senare är en lite märklig särbehandling, men beror väl till stor del på att dessa texter saknar både konkret texttematik och specifik liturgisk funktion samtidigt som de utgör en klart definierad musikalisk kategori. Allra sist kommer melodier och texter till de av mässans liturgiska moment där församlingsmedverkan påbjuds. I den systematik psalmerna följer saknas således helt uppdelning efter gudstjänstmoment för plats och funktion i en enskild gudstjänst (ingång, gradual, utgång, eller liknande). Detta får delvis sin förklaring i den direkt på de 656 psalmerna följande liturgiska kalendern.

Den liturgiska kalender som upptar volymens sista fjärdedel innehåller mässordningar för söndagarna under kyrkoåret. Här har gudstjänstfiraren för varje mässdag en agenda med alla texter som ska läsas och sjungas av församling och/eller kör. Bland dessa ges notation till psaltarintroitus (bara psalmtonen anges, inte antifonens melodi), till sjunget tre- eller fyrfaldigt *Alleluia* vid evangelieläsningen (förutom i fastan), samt till en direkt på *Alleluia* följande psaltarvers, vilken kan sjungas på samma psalmton som introitus. Introitus använder de åtta psalmtonerna i väldisponerad avfattning, och är pedagogiskt utformade vad gäller flexa och slutfall. Flexan anges med ett enkelt streck under stavelsen, och i slutfall med dubbel flexation (såsom i t.ex. femte psalmtonen) ges den andra utvikningstonen med dubbelt streck under stavelsen. Recitationstonen (tenor), sista tonen i meditationfiguren samt sluttonen (finalis) ges som ofyllda diamanthuvuden, alla flextoners nothuvuden är fyllda för att tydliggöra deras roll som monosyllabiska vändpunkter.

Kantillationssystemet är mycket tydligt och lättanvänt, och lär fungera väl med en sjungande församling, liturger och kör. Antifonmeloderina står inte utskrivna i psalmboksvolymen, och antifonens texter kan antingen sjungas av kören på antifonmelodi, eller också på psalmtonen (kantillationstecknen är utmärkta även på antifontex-

ten). Under 2016 kommer även organistens, körens och körledarens musikvolym att publiceras i form av en koralbok, där enligt uppgift även antifonmelodierna ska finnas med. Guntars Pranis, som ingått i kommittén och nyligen disputerat på en avhandling om Rigas äldre liturgiska tradition, har säkerligen varit en utmärkt kompetensresurs i arbetet, inte bara som musikkforskare utan också med avseende på hans erfarenhet som ledare för Schola Cantorum Riga. Agendan för varje söndag ger även hela texten till söndagens prefation och andra böner som kan läsas eller sjungas.

Man kan konstatera att den kurländske poeten Christian Fürecker's översättningar av ursprungligen tyska psalmer från reformationstiden står sig på ett sätt som knappast har sin motsvarighet hos tidiga översättare till de svenska, danska, finska eller estniska språken. I vissa fall har de språkligt reviderats, men inte alltid. Många psalmer ur lutherskt kärnbestånd finns i mer än en översättning, textversion eller versuppsättning så t.ex. "Nāc, Tu ļaužu Pestītāj" (*Nun komm der heiden Heiland*). I psalmbokens liturgiska kommitté har Māra Zviedre ingått, och hon har bidragit med egna psalmverser, och stått för ett antal bearbetningar av äldre texter från alla tider.

Sett till melodibeståndet skulle man nog på goda grunder kunna kalla detta den mest lutherska psalmboken i världen just nu. Av första generationens lutherska skapare (Luther, Decius, Walter, Greiter, Kugelman m.fl.) finns i stort sett alla melodier man skulle kunna tänka sig upptagna. Philipp Nicolais ikoniska melodier återges i äldre rytmisk gestaltning, vilket innebär att den sjungande lettiska församlingen erbjuds en större förståelse och relation till den liturgiska repertoar av kantater, passioner och motetter där dessa melodier används. Att den högt skattade koralbaserade repertoaren (som annars numera ofta görs i konsertform världen över) genom valet av dessa melodivarianter kopplas konkret till psalmboken lär vara mycket gynnsamt för församlingssången – inkluderande i större historisk och geografisk mening, vilket bådar gott för framtiden. Genom valet att återge ursprungliga melodivarianter och inte senare adaptationer blir också den melodiska färgstarkheten alltmer skiftande och skimrande. Konsekvent rytmisk koralbehandling utifrån några slags övergripande

de principer blir ju lätt en prokrustessäng för melodier av mycket varierande ursprung, vilket vi fått erfara i de nordiska kyrkorna både under 18- och 1900-talen.

Här finns långt mer Crügermelodier än vad vi har i de nordiska kyrkorna, vilket illustrerar Lettlands täta kulturella och kyrkliga band till tysktalande områden. Varje epoks lutherska kyrkosång har lämnat sina avtryck, för svensk del kanske det förvånar mest att finna den s.k. ”Gustaf Adolfs fältpsalm” (Jakob Fabricius: ’Förfäras ej du lilla hop’) i översättning: ”Tu mazais pulciņ, nebīestes”. Denna bön om befrielse har i svensk tradition efter 1800-talet i praktiken blivit ett livlöst sentiment, utan större genklang, men också utan etisk anstötighet (det finns ju inget militaristiskt i detta rop på hjälp i klassisk psaltartradition). Mot den lettiska resonansbotten där lutherskt arv varit identitetsskapande under nittonhundralets ockupation och exil har psalmen tydligen relevans 2015, sjungen på Nürnbergvarianten av den förreformatoriska melodi som passar koralmetern. Detta visar på de kulturella och historiska olikheterna som ryms inom den lutherska liturgiska traditionen i vårt närområde runt Östersjön. Här finns också Laurentius Laurinus ”I himmelen” till den folkmelodi som flera av de nordiska lutherska kyrkorna använt i sina senaste psalmböcker.

Nyskrivna psalmmelodier av yttersta värde finns i rikligt mått. Bland komponisterna märks Ingmars Zemzaris med ett antal melodier. Aivars Kalējs, som själv sitter i psalmbokskommittén har bidragit med en gripande melodisk tolkning av 700-talshymnen ”Te lucis ante terminum” i modern lettisk språkdräkt av Māra Zviedre. Zviedres översättning finns dessutom i sin gregorianska originalform (568a och b). Vilis Kolms har bidragit med en rad nya melodier, varav ett flertal är skrivna för att fungera i kanon. Kolms har också bidragit med nya melodier till mässordinariet.

Huvudredaktör för psalmboken har varit Ilze Sprance. Under hennes ledning har funnits en liturgisk och en musikalisk kommitté, med viss inbördes överlappning. Den musikaliska kommittén har haft en balanserad sammansättning av högt kvalificerade organister, dirigenter, musikforskare och tonsättare. Deras samlade ansträngningar demonstrerar att man i vår tid kan åstadkomma ett enastående arbete

för liturgisk sång om man arbetar på rätt sätt och vet hur man ska ta sig an de utmaningar man möter på konstnärliga, vetenskapliga och praktiska områden. Där har andra lutherska samfund mycket att ödmjukt lära, inte minst Svenska kyrkan.

Mattias Lundberg

ROBERT ERIKSSON, JOEL HALLDORF & ÅSA MOLIN (RED.)

Söndag

Gudstjänst i en ny tid

Örebro: Libris, 2015. 296 s. ISBN 978-91-7387-415-1

I Per Edwalls prästmötesavhandling i Växjö (1972) typologiseras gudstjänst i de frikyrkliga samfunden som ”trospedagogik”, det vill säga den vill väcka tro och fostra till tro. Man ska lära sig något i en frikyrklig gudstjänst. Därnäst kom motivet av ”trosgemenskap”, men ändå med predikan i centrum. Det medför, enligt Edwall, att det ändå är pastorn eller predikanten som utgör nyckelpersonen i dessa samfunds gudstjänstliv.

När utvecklingen undersöktes ett tiotal senare i samband med utredningsarbetet för det som blev 1986 års kyrkohandbok i Svenska kyrkan, noteras att gudstjänstlivet i de frikyrkliga samfundens befann sig i uppbrott (SOU 1974:67, SOU 1981:66, 1985:48). Deras då nya handböcker visar att det också finns andra framträdande gudstjänstmotiv än dem Edwall noterade utifrån ett historiskt perspektiv, exempelvis barnens delaktighet i Guds rike, mystik och stillhet, fred och rättvisa, samt en växande påverkan från de historiska kyrkornas gudstjänsttraditioner. Det som definitivt är historia är ”väckelsemötet” och den evangeliserande funktion som det hade haft.

Under de senaste decennierna har gudstjänsterna i dessa samfund och rörelser också fått influenser från nya liturgier som etablerats genom nutida, folkliga rörelser, till exempel tolvstegsrörelsen (sinnesgudstjänsten) och miljörelsen (pilgrimsgudstjänster med skapelsetema). Influenser har även kommit från USA genom Willow Creek Community Church i en av Chicagos förorter som radikalt utgår från den sökande människan, och från England har det kommit

bidrag från den anglikanska förnyelserörelsen New Wine, med rötter i Vineyardrörelsen och dess varma och osentimentala spiritualitet.

Men det finns också nya liturgiska ideal och former som kommit i svang genom nypentekostala församlingar som bildats i Sverige, oftast ingående i internationella nätverk. Bland de senaste hör Hillsong Church, som har en scenisk gudstjänst med kontrollerad karismatisk framtoning, ungdomsmusik och rökmaskiner. Begreppen för gudstjänst är i sådana karismatiska och nypentekostala sammanhang ”lovsång” och ”tillbedjan”.

Dessa och flera andra pågående förändringar inom frikyrklig gudstjänst speglas och reflekteras i en nyutkommen antologi: *Söndag. Gudstjänst i en ny tid*. Boken är resultatet av en treårig process med tre redaktörer och elva författare, som alla är pastorer eller utbildare av pastorer. Initiativtagare till projektet är Joel Halldorf, docent och lektor i kyrkohistoria vid Teologiska högskolan Stockholm.

Även om bokens författare har olika perspektiv och representerar en bredd av frikyrkliga gudstjänststraditioner, är de överens om att det är både nödvändigt och möjligt att förnya söndagens gudstjänst. Gemensamma riktmärken för detta förändringsarbete är förstärkt delaktig, ökad kroppslighet (därmed också förändringar av gudstjänstrummets utseende), fasta strukturer med rötter i kyrkans långa historia och en teocentrisk betoning i gudstjänstens teologi. Men man finner också ideal i det frikyrkliga arvet som man vill ta vara på. Dit hör ”viljan att vara folklig och tillgänglig, betoningen på närhet och gemenskap, en stark tonvikt på förkunnelsen och en uppmuntran till den personliga erfarenheten” (s. 14).

De elva skribenternas bidrag kännetecknas av en hög grad av krismedvetenhet och samtidsanalys. I bakgrunden finns den offentliga debatt som Sigfrid Deminger, tidigare rektor på Örebro Missions-skola, gav upphov till 2012 när han i en artikel i *Dagen* påstod att frikyrkorna gjort sitt. Främst gällde kritiken gudstjänsterna som han ansåg vara urvattnade på värdighet och symboler, och att de medverkandes självcentrering i gudstjänsten ofta står i vägen för evangeliet.

Vid lanseringen av boken *Söndag* skrev författarna en artikel där de refererade till Demingers kritik: ”Om vi håller fast vid detta klassiska

frikyrkliga perspektiv, att liturgin är det folket gör, så skyddar det från mycket av det som hotar gudstjänsten i dag: professionalisering, underhållningskultur, medialisering och individualism.”

Bokens elva kapitel lyfter var sig fram ett moment i eller en speciell aspekt på en frikyrklig gudstjänst: Ordning, Historia, Delaktighet, Predikan, Nattvard, Kreativitet, Sången, Bönen, Eftermötet, Högtiderna, Rummet. Ett framträdande drag är flera författares eucharistiska medvetenhet: Den kristna församlingen manifesteras och har sitt andliga centrum i nattvarden, som firas varje söndag. Historiskt sett är detta en stor förändring i de frikyrkliga samfunden, även om den inte är omfattad av alla församlingar. En viktig faktor för denna förändring är komuniteten och verksamheten på Bjärka-Säby, som också utgjort mötesplats för de författare som skrivit den här aktuella boken. Från Bjärka-Säby kommer också ett växande bruk av tideböns-gudstjänster inom frikyrkosamfunden.

Just därför att antologin *Söndag* är så starkt präglad av författarnas frikyrkliga miljö och de gudstjänstfrågor som finns där, är boken intressant också för liturgiskt förnyelsearbete i andra kyrkor i Sverige. I bokens efterord av Patrik Hagman lyfts tre perspektiv fram för vidare bearbetning, oavsett i vilken kyrka man firar gudstjänst:

- 1 I ett historiskt perspektiv är det svårt att finna ett entydigt ideal vid någon punkt i kyrkans historia. Man kan argumentera för att det mesta i nutida kristen gudstjänst har rötter i den tidiga kyrkan. Men mellan ”urbilden” och vår tid ligger ett avstånd som inte är lätt att hantera.
- 2 I ett ekumeniskt perspektiv, där synlig kristen enhet är målet, blir det viktigt att lära känna – och lära sig känna igen – hur andra kristna tillber Gud. Därför räcker det inte att bara ta intryck av andra kyrkors sätt att fira gudstjänst. Varje kyrka behöver också fundera över hur de i praktiken förhåller sig till gudstjänsten i andra kyrkor. I de flesta kyrkor finns det oftast nedärvda spänningar till andra kyrkor som just handlar om ett annat gudstjänstideal, kanske till och med fördömanden av andras liturgi. Hur dessa laddningar hanteras kan vara avgörande

- för frikyrkosamfundens framtid, men också för andra kyrkors.
- 3 I ett kulturellt perspektiv har frikyrkorna en lång tradition av att vilja ligga nära samtida kulturella uttrycksformer i sång och tal. Men vad innebär inkulturation i ett samhälle och en kultur som blivit allt mer sekulär och mångfaldig? Vad är det konkret att anamma det som är gott och avvisa det som är ont i den kultur där kyrkan finns och verkar?

Flera författare i denna antologi låter kulturperspektivet utgå från en syn på gudstjänsten där deltagarna låter sig formas av den, och sedan formar gudstjänsten utifrån det slags människor gudstjänsten gjort dem till.

Sune Fahlgren

JAN FAGIUS

Hemisfärernas musik

Om musikhanteringen i hjärnan

Göteborg: Ejeby, 2. uppl., 2015. 414 s. ISBN 9789188316752

När Jan Fagius' bok *Hemisfärernas musik* gavs ut 2001 möttes den av mycket välvilliga recensioner, inklusive Läkartidningens varma läsrekommendation "till alla med en nyfikenhet på vad som händer i hjärnan när vi sysslar med musik". Bo Ejeby Förlag har nu gett ut en andra reviderad och kraftigt utökad upplaga och det finns ingen anledning att ifrågasätta tidigare lovord. Den första upplagans 195 sidor har blivit 415, med 430 referenser som täcker in det mesta av hittills publicerad vetenskaplig litteratur om sambandet mellan musik och mätbar hjärnaktivitet.

Jan Fagius är docent och överläkare i neurologi. Hans lärobok *Neurologi* har blivit ett standardverk i grundutbildningen av svenska läkare – den femte upplagan utkom 2013, med en tids- och internetanpassad "e-labb"-del, som sig bör. Det märks också tydligt att det är en pedagogiskt intresserad person som skrivit *Hemisfärernas musik*. De trettioen kapitlen utgör tydligt avgränsade delar, som mycket väl kan läsas vart och ett för sig. Där finns t.ex. utmärkta kapitel där den

intresserade på ett lätt tillgängligt sätt introduceras i hjärnans grundläggande uppbyggnad och funktion, hörselns anatomi och fysiologi, talspråkets neuroanatomiska substrat respektive de olika mät- och utbildningsmetoder som används vid neurovetenskaplig forskning.

Det finns också ett kapitel om grundläggande musikteori där man som läsare har möjlighet att lära mycket om ämnet. Detta kapitel är för övrigt bara en av många delar i boken där man blir varse att Fagius är ovanligt väl utrustad för att hantera det ämne han valt att avhandla: Han är nämligen också en hängiven amatörmusiker med omfattande erfarenhet som körsångare.

Det mesta av boken handlar om sambandet mellan musikupplevelse (och i viss mån musikutövande) i relation till mätbar hjärnaktivitet. Mycket handlar om vilka delar av hjärnan som är viktigast för våra musikaliska upplevelser och hur hjärnaktiviteten i dessa områden kan vara medfödda, kan påverkas med hjälp av träning eller förändras i samband med sjukdom. Kapitelrubrikerna bjuder på ett lockande smörgåsbord, med rätter som "Absolut gehör", "När musiken ger kalla kårar", "Medfödd tondövhet", "Mozarteffekten", "Hur går improvisationsmusik till" eller "Barnet och musiken".

I sin noggranna genomgång av tillgänglig neurovetenskaplig forskning konstaterar Fagius att det inte finns något särskilt "musikcentrum" i hjärnan och att "hela musiken kräver hela hjärnan" – även om vissa delar av hjärnan tycks vara viktigare än andra. Sammanfattningsvis konstateras att "högerhemisfären tar mera hänsyn till gestalten, vänsterhemisfären till de enskilda elementen i musiken. Det betyder att med allt större musikalisk träning och kompetens kommer vänster hemisfär att ta över alltmer av musikhandlingen i hjärnan".

Fagius visar övertygande vetenskapligt stöd för att "alla mänskliga hjärnor har någon slags musikalisk förmåga" och att "alla människor av naturen tycks vara utrustade med förmåga att sjunga" – även om ingen mänsklig förmåga tycks ha så stor spännvidd som just den musikaliska. Med viss sorg konstateras att det nog trots allt finns belägg för att det finns helt omusikaliska människor – men Fagius tillägger snabbt att "de är färre än man tror" (övertygad om att den ofta nämnda frekvensen 4% "antagligen är klart överdriven").

Boken är full av roande små upplysningar och musikaliska anekdoter. Exempelvis Olof von Dalins beskrivning av ”en dumbe som kan sjunga” (men inte tala, efter ett slaganfall), om hur spädbarn reagerar på olika typer av harmonier och människors tydliga avsmak för ”diabolus in musica” (tritonus = en förminskad kvint/överstigande kvart). Det finns också många välunderbyggda påståenden som var och en för sig kan utgöra ämnen för en samtalskväll: om de starka argumenten för att upplevelsen av dissonans inte är ett rent kulturfenomen utan djupt rotat i biologin; den stora likheten mellan vaggånger i olika delar av världen, eller; den globala ”mödriskan”, dvs. föräldrars sätt att använda rösten när man tilltalar spädbarn. För att nämna några exempel.

Samtidigt är *Hemisfärernas musik* emellanåt tungläst. Ambitionen att täcka in det mesta som skrivits om hjärnaktivitet och musikupplevelse är ett riskabelt projekt om man ska behålla den icke-nördige läsaren hela vägen. Boken utgör säkerligen det viktigaste referensverk inom området som utgivits på svenska – men till priset av att läsoplevelsen inte riktigt kan jämföras med den som exempelvis framlidne neurologkollegan Oliver Sachs alltid bjöd på i sina delvis likartade alster.

Det är ingen tvekan om att Fagius med *Hemisfärernas musik* på ett imponerande sätt bidragit till forskarens ”tredje uppgift”, att dela med sig av forskningsvärldens kunskap till en bredare publik. Just med tanke på denna bredare publik stör det att Fagius genomgående gör sig skyldig till vad den brittiske filosofen PMS Hacker benämnt ”det mereologiska misstaget”, dvs. att tillskriva hjärnan egenskaper som bara kan tillskrivas människan som helhet. Fagius skriver t.ex. att ”höger hemisfär är klurigast”, att ”hjärnan tenderar att förutse nästa händelse” eller att ”den mänskliga hjärnan varseblir och hanterar [...] tillstånd på ett [...] mera sofistikerat sätt än andra djur”.

Med detta sätt att tänka och bruka språket är Fagius med och bidrar till en ny sorts dualism, där ”hjärnan” har ersatt det som tidigare kallades ”själ”, med risken att glömma bort att en människa är mycket mer än sin hjärna. Hacker bygger sin kritik på tankar som ursprungligen fördes fram av Ludwig Wittgenstein, och som denne bl.a. formulerade

i termer av att ”endast om en levande människa och vad som liknar (beter sig som) en levande människa kan man säga: den har känslor, den ser, är blind; hör, är döv; är vid medvetande eller medvetlös”.

Är det detta mereologiska misstag som gör att *Hemisfärernas musik*, trots sina mycket stora förtjänster, ändå till slut känns stum, och att jag lägger den ifrån mig med en känsla av otillfredsställelse? Jag saknar fascinationen över det medvetna ”jag” som så djupt berörs av musik och kan inte låta bli att fråga mig: Blir en sån här bok ändå i slutändan till ett projekt som reducerar den mänskliga erfarenheten av musik till ett kallt studieobjekt i ett naturvetenskapligt präglad paradigm? Där den unika erfarenheten och mystiken faktiskt försvinner?

Kanske att detta är en orättvis kritik. Fagius är uppenbart själv kritisk till en alltför reduktionistisk syn på förhållanden mellan musikupplevelse och hjärnaktivitet. Men även om han till slut vill beskriva musiken som ”en gudagåva” så konstaterar han att den är en biprodukt till hjärnans sammanslagna kognitiva resurser. Det handlar helt enkelt om en lotterivinst ”som berikar den mänskliga hjärnans och därmed människans och mänsklighetens tillvaro”.

Det är nog en del av sanningen. Men när jag efter avslutad läsning slår på radion och hör Eric Schüldt beskriva Arvo Pärts musik så känner jag mig övertygad om att det finns mer att tillägga.

Pekka Møllergård

SUNE FAHLGREN

Vatten är tjockare än blod

En baptistisk kulturhistoria

Studia Theologica Holmense, 23. Stockholm: Teologiska högskolan, 2015. 380 s.
ISBN 978-91-982830-0-6

I boken *Vatten är tjockare än blod* ger forskaren Sune Fahlgren en både djup och bred teckning av tro och liv inom svensk baptism genom mer än ett och ett halvt sekel. Med god kännedom om den baptistiska miljön och initierad teologisk analys bidrar författaren med viktig förståelse för baptismens särart och betydelse.

Sune Fahlgren, själv formad i den baptistiska myllan, är docent vid

Uppsala Universitet och lärare i praktisk teologi vid Stockholms teologiska högskola. Han har med sitt skrivande under mer än tre decennier blivit en av den svenska baptismens viktigaste uttolkare och ställer sig därmed i ledet av gestalter som Anders Wiberg (1816–1887), Gunnar Westin (1890–1967) och Torsten Bergsten (1921–2012). Den svenska baptismen har fostrat goda teologer och Fahlgren menar att ett av de framträdande dragen i den baptistiska spiritualiteten just är förkärleken för trons kognitiva dimensioner. Boken är ett exempel på just detta, att inom område efter område närma sig trons liv med den teologiska analysen för att förstå. Däremot blir det varken hos Fahlgren eller inom baptismen ett vurm för intellektualism men en vilja att utveckla teologiskt genomtänkta och hållbara praktiker i både kyrkans och de enskilda troendes liv.

Boken har ett spännande upplägg som gör den både till ett livsverk och till en enmansantologi. De olika kapitlen bygger i de flesta fall på tidigare publicerade texter. Författaren sätter in texterna i deras ursprungliga sammanhang. Han diskuterar hur texten formats och lyfter i flera fall fram personer som varit betydelsefulla för dess ursprungliga tillkomst. Det är självklart att texter som tillkommit under en period av 30 år kommer att präglas av författarens utveckling och förändring. Ändå väljer Fahlgren att låta de ursprungliga texterna stå i princip oförändrade och beskriver detta själv som ”rapporter från en pågående bildningsresa”.

Boken är genom sitt upplägg inte en systematisk genomgång av svensk baptistisk teologi. Det är istället axplock från baptismens lära och liv så som detta kommer till uttryck i konkreta situationer, eller som författaren uttrycker det, ”en lovsång till partikularitet”. Detta upplägg skulle kunna uppfattas som att författaren samlat ihop det som råkade bli skrivet och att innehållet därmed har en karaktär av ”ad hoc”. Min uppfattning är att få saker kunde vara mer fel. För det första menar författaren att det är just i dessa levda praktiker och trons alla partikulariteter som den baptistiska teologin tydligast kommer till uttryck. För det andra så speglar sammansättningen av texter författarens medvetna intresse för trons uttryck. Fahlgren är kyrkovetare och detta präglar bokens innehåll som har ett fokus inom

liturgik med artiklar om gudstjänsten, lokalen, predikan och sången. Men i boken behandlas även frågor som spiritualitet och ledarskap. Samlingen inleds med en välbehövlig historisk orientering kring baptismens framväxt men också denna får ett kyrkovetenskapligt anslag genom att historien läses också genom kyrkans uttryck i sångböcker och gudstjänstordning.

Det finns flera mönster i texten som vore värda att kommentera. Jag väljer här att lyfta tre perspektiv som samtidigt är sammanflätade. Boken fokuserar på den levda tron. Fahlgren har genom sin forskning formats både av baptismens identitet och av den uppsaliensiska ecklesiologin. Detta märks tydligt i boken som genomgående utgår från och landar i den levda tron eller som det också uttrycks praktikerna. I kapitlet om F. O. Nilssons predikantskap, som är en del av Fahlgrens avhandlingsarbete, märks detta metodologiska grepp tydligt men samma perspektiv präglar hela boken. Det är som att författaren säger att den verkliga teologin läses bäst i den levda tron. Boken blir en spegel av den utgångspunkten och hämtar därför materialet från den levda tron för att genom teologisk bearbetning fördjupa just den levda tron.

Vidare beskrivs boken som en baptistisk kulturhistoria. I detta ligger att baptistisk teologi utgår från den levda tron och därför i hög grad kommer att forma kultur och sätt att vara. Författaren beskriver den baptistiska kulturen som "avantgarde-präglad" med ett starkt drag av frihetsiver och bemyndigande men också strävan efter bildning. Kapitlet om ledarskap visar hur baptistisk ecklesiologi är egalitär med en tydlig strävan efter frihet, jämlikhet och syskonskap. I denna miljö, där samhörigheten inom gruppen blev så stark att dopets vatten blev tjockare än släktbandets blod, är de gemensamma överenskommelserna och praktikerna i högsta grad kulturbärande. Samtidigt konstaterar författaren att baptisternas kulturbärande blev bärande för forandet av den svenska kulturen. Friheten man sökte gjorde alla till deltagare för att forma sitt eget liv men också församling, samhälle och kultur.

Slutligen kan boken verkligen beskrivas som ett livsprojekt. Här har bidrag samlats från nästan hela Fahlgrens hittills skrivverksamma

period. Han har kunnat samla de viktiga texterna för att så beskriva både sin egen teologiska utgångspunkt och hållning, baptismens teologiska livshållning men också viktiga perspektiv inom kyrkovetenskapen i Sverige. Boken arbetar med den levda tron och därför blir de två avslutande kapitlen mycket viktiga och intressanta. Här diskuterar författaren hur den baptistiska identiteten utvecklats i en föränderlig svensk kyrkogeografi. Först i ett kapitel som behandlar hur dopet blir identitetsbärande i den nya samfundskonstellationen Evangeliska frikyrkan och sedan i ett avslutande kapitel om vad som händer med baptistisk identitet i ett ekumeniskt samfund som Equmeniakyrkan. Den levda baptistiska tron finner nya vägar i nya tider eller som författaren uttrycker det i den summerande epilogen att "baptismen bar".

Ska man söka några brister i framställningen så handlar dessa om sådant som har med textens form att göra. Boken har brister i den övergripande sammanhållningen genom att det är olika texter från olika tider. Tydligast märks detta i hur källor refereras. Möjligen hade boken tjänat på att de olika texterna trots allt hade fått ett sammanhållet system för referenser. Däremot kompenserar författaren detta med att skriva inledande kommentarer till de olika texterna och i några fall ha en kommenterad litteraturlista. Min uppfattning är att bristerna är små i jämförelse med förtjänsterna. Fahlgren har genom *Vatten är tjockare än blod* bjudit in läsaren i sin egen bildningsresa och mycket förtjänstfullt bidragit till ökad förståelse av baptistisk teologi och identitet men också visat hur studiet av den levda tron är en viktig källa till teologisk kunskap och förståelse.

Ulrik Josefsson

MIKE GRAVES

The Story of Narrative Preaching

Experience and Exposition: A Narrative

Eugene, Oregon: Cascade Books, 2015. 230 s. ISBN 978-1-62032-873-6

Det är över 40 år sedan Fred Craddock skrev sin bok "As one without authority", en bok som tveklöst kommit att forma vår syn på predikan. Craddocks bok förespråkar en, för sin tid, ny respekt för

lyssnaren och, i linje därmed, en induktiv syn på predikan. Predikan ska enligt Craddock vara mer av en konversation med lyssnaren än en auktoritativ envägskommunikation. Sedan dess har, enligt Mike Graves, den narrativa predikan blivit allt vanligare och på en del håll helt konkurrerat ut tidigare, mer utläggande, former av predikan. Nu, menar Graves vidare, är det dags att utvärdera vad detta har fått för konsekvenser och vad som eventuellt behöver korrigeras i den narrativa predikans utförande.

Graves huvudärenden med sin bok är således att påminna om den narrativa predikans styrkor samt att korrigera denna form av predikan för att få in mer utläggning och reflektion: både exegetisk, teologisk och filosofisk sådan. Graves menar att man för 40 år sedan inte förutsåg att det som händer med en församling, i vilken man bara berättar berättelser, är att kunskaperna om bibeln och om teologi samt det teologiska språket långsamt utarmas. Idag befinner vi oss i en tid då vi inte kan förutsätta några större bibliska kunskaper hos åhörarna i kyrkorna. Detta är något Graves ser i sin amerikanska kontext, men som vi också känner igen i vår svenska. Med det som utgångsläge frågar sig Graves om det ändå är rätt att fortsätta att använda narrativ predikan. Är den tillräckligt undervisande?

Graves eget svar på sin fråga är att en narrativ predikan aldrig får vara enbart berättelse. Man måste som predikant också göra teologiska kommentarer. Han tror inte på några fasta formler för hur man skriver en predikan, men föreslår ändå att predikan bör ägna tillbörlig uppmärksamhet åt tre saker: bibeltexten, någon annan berättelse som tolkar vår tid samt teologisk/exegetisk reflektion. Om man gör rättvisa åt alla dessa tre bitar, menar Graves, så har man en predikan som är både engagerande och utläggande. Både och. Detta ”och”, skriver Graves, är det viktiga ordet. Predikan ska inte vara underhållande *eller* undervisande. Den måste vara både och: ”experience and exposition” är hans återkommande mantra genom boken. Och han ger många handfasta tips på hur en predikan kan bli just det.

I boken lägger Graves stor vikt vid noveller. Han kallar noveller för vår tids liknelser och menar att skönlitteraturen hjälper oss att ge ord och tolkning åt vår tids existentiella frågor. Genom att använda

skönlitteraturen i predikan kan predikanten väcka känslor, levandegöra bibeln och vittna om Guds fortsatta närvaro och handlande i vår tid. Det handlar, för Graves, om vikten av att beröra. Därför bör också en berättelse i en predikan vara mer än en illustration av ett argument. Församlingen ska bjudas in att uppleva berättelsen. Han skriver att dogmer och berättelser är lika sanna, men att tro aldrig börjar i dogmer.

En viktig punkt i Graves argumentation handlar om hur vi människor vet och förstår saker. Graves menar att vi idag ofta lägger för stor vikt vid intellektet och för lite vikt vid känslan. Eller för stor vikt vid ”reflective” istället för ”reflexive”. Narrativ predikan har å sin sida vänt sig för mycket till känslan och inte ägnat tillräcklig uppmärksamhet åt kunskap och intellektuella resonemang. Här återkommer Graves till sitt ”både och”. Människan är både intellekt och känsla, både reflektion och handling. Och en predikan bör försöka tala till hela människan.

Men Graves kanske främsta argument för sin poäng om både upplevelse och exposition finner vi inte i vad han skriver, utan i *hur* han skriver. Hela hans akademiska bok är skriven som en skönlitterär berättelse om en professor Freeman och hans sju elever i en kurs om narrativ predikan. Och jag som läsare får själv upptäcka att jag rycks med, blir berörd, inspireras och samtidigt lär mig något. Den upplevelsen av berättelsens kraft är svår att argumentera emot.

Graves utlovar också att i sin bok framföra och diskutera den kritik som finns emot narrativ predikan. Och det gör han. Han lyfter, som jag redan nämnt, fram kritiken om att narrativ predikan inte är tillräckligt undervisande och besvarar denna kritik genom att visa på vilket sätt den kan vara det, om man följer Graves egna riktlinjer. En annan kritik som lyfts fram är att inte alla människor använder berättelser för att tolka, förstå och ge mening åt sina liv. Här betonar Graves återigen vikten av både och – både berättelser och utläggning. Graves nämner också en kritik som kommer från John McClure, om den etiska aspekten av att bjuda in församlingen till en specifik berättelse, på bekostnad av många andra berättelser. En kritik som alltså handlar om maktfördelningen i predikosituationen. Och min främsta

kritik mot Graves bok är att han inte tar denna kritik på tillräckligt stort allvar. Han svarar att ibland är berättelser ett sätt att utöva makt, ibland inte. Och ibland är det ett tecken på maktobalans om en berättelse *inte* får berättas. Mer än så sägs inte om detta. För mig hade den diskussionen gärna fått lov att ta mer plats i anspråk. Hur gör man som predikant för att ge rymd åt mångas berättelser? Hur kan man arbeta med maktobalansen mellan predikant och åhörare? Och var går gränsen mellan att beröra och att manipulera?

Graves är själv professor vid St. Paul School of Theology i Kansas city men också ordinerad i den liberala kongregationalistiska kyrkan Disciples of Christ. Vad jag förstår så är detta en kyrka som ser Jesu efterföljelse som den gemensamma grunden. Utöver denna grund är varje individ och församling oerhört fri att göra egna tolkningar och bilda sig sina egna trosuppfattningar. Till nattvardsbordet i denna kyrka är alla välkomna som ser Jesus som sin Herre och det ekumeniska arbetet har en lång historia. Säkert påverkar detta Graves syn på predikan, där dogmerna är underordnade mötet med Gud. Det påverkar också den här boken genom att Graves själv är väldigt fri att hänvisa till teologer och praktiker från alla möjliga traditioner, något som jag ser som en tillgång för läsaren.

Boken är en intressant blandning av reflektion, teologi och konkreta, handfasta tips för den som vill predika narrativt. Dessutom infogar Graves berättelser, noveller och inspirerande predikoexempel. Han är själv en skicklig berättare och lyckas i mig skapa en längtan efter den sortens predikningar som han beskriver och ger exempel på.

Clara Nystrand

SCOTTY GRAY

Hermeneutics of Hymnody

A Comprehensive and Integrated Approach to Understanding Hymns

Mason, Georgia: Smyth & Helwys Publishing, 2015. 411 s. ISBN 1-800-747-3016

Man kan tala om att sjunga en psalm, att spela en psalm, att analysera en psalm, att skriva en psalm, att komponera en psalmmelodi, att studera en psalm, att be med orden i en psalm, att lära en psalm utantill,

att spegla sitt liv i en psalm. Allt är delar som vi kan ägna oss åt i olika sammanhang. En mera ovan tanke är att söka se psalmen ur så många av dessa funktioner hos psalmen som möjligt på en och samma gång, betrakta helheten mer än dess delar. Om vi inte är uppmärksamma på detta, vad går vi då miste om i psalmanvändningen?

Frågor av detta slag ställer sig Scotty Gray, mångårig organist, utbildare, seminarielidare etc. i USA, i sin bok. Vad som behövs för att rätt bedöma psalm och sång är enligt honom ”a holistic approach” (s. XV). Ett sådant sätt att uppfatta psalm och sång leder inte bara till att upplevelsen fördjupas. Det medvetandegör också om vilka krav som kan ställas på en fullödig församlingssång: ”This book stems, in part, from my increasing disappointment in the neglect of the facets of hymnody in churches. It is also a result of the influx of many texts written by those who possess little biblical, theological, literary or liturgical training or insight and the invasion of music often provided by people with little musical training, musical sensitivity, or understanding about text settings for congregations” (s. XVI).

Nyckelformuleringar är: biblical, theological, literary, liturgical, music. Utifrån dessa begrepp bygger författaren upp sin bok. Preludiet i boken är ”[a]n approach to a Comprehensive and Integrated Hermeneutics of Hymnody”. Delkapiteln är The Bible, Theology, Liturgy, Poetry, Music, History, Biography and Socioculture samt Practice. Postludiet är: ”The Necessity of Interdisciplinary Conversations in a Comprehensive and Integrated Hermeneutics of Hymnody” (s. 1). Som framgår av begreppen interdisciplinary, comprehensive och integrated så skall varje delkapitel inte betraktas som en fristående del utan som en huvudinfallsvinkel som i sin tur aktualiserar behov av fördjupning utifrån någon eller några av de övriga temana. Särskilt näraliggande och också förutsättningar för varandra är enligt författaren bibliska, teologiska och liturgiska, som t.ex. i anslutning till en analys av en Lutherpsalm: ”The biblical and theological facets of Luther’s hymns are bound up with the liturgical and the great place he gave to worship and to congregational participation in worship” (s. 89).

Man kan förstå Gray så att det inte är någon tillfällighet att *bibeln* är

hans första tema. Bibelanknytningen är en grundläggande förutsättning för en rätt psalmsång: "The principal voice, the '*cantus firmus*,' in the polyphony of Christian hymnody is the biblical voice" (s. 50). Författaren hänvisar till att sång inte är något främmande i de bibliska texterna. Han visar också i konkreta analyser av psalmtexter till hur bibliska texter präglat psalmförfattares framställning direkt och indirekt (t.ex. s. 46ff). Viktiga *teologiska* teman är sådana som ecclesiology – the doctrine of the church, anthropology – the doctrine of humanity, eschatology, death and heaven (s. 83ff). Under *music* möter teman som worship, revelation and adoration, forgiveness (absolution) and gratitude (s. 103ff), alla illustrerade med analyser av texter och musik/notexempel. Grey glömmar inte sitt integrativa perspektiv: "In the broader etymological, historical, and biblical meaning of liturgy, the liturgy of worship leads to the liturgy of service", exemplifierat med en psalm kring Holy Communion som slutar med en uppmaning till Gudsfolket att gå ut i världen "to act out what they have just celebrated, to do the work of God" (s. 128).

Bible, theology och liturgy kan beskrivas som psalmsångens "what", dess innehållsliga aspect. Som viktigt komplement till dessa kommer "how". Redan liturgiskt leder tankarna i tillämpad riktning. Till förutsättningarna för psalmsång hör poetry och music. Om författaren är analyserande i de tre första huvuddelarna, så är författaren mer tillämpad och teknisk i framställningarna om poesi och musik. Han går igenom olika strategier i ett brett integrativt perspektiv och uppvisar en imponerande bredd i sina presentationer och tillämpningar.

Några grundläggande begrepp problematiseras sent i boken, de som handlar om history, biography and socioculture (s. 286ff). Här följer Gray bl.a. den engelske hymnologen J. R. Watson: "for a full understanding of an individual hymn it is necessary to see it in a historical context, which affects the hymn because it determines the hermeneutics by which the biblical material is explored, and the composition of the interpretive community for which it is written" (s. 286). Bland annat pekar Gray på hur det socioculturella sammanhanget påverkat den musikaliska utformningen i riktning mot ethnomusicology och multicultural music (s. 293ff). Flera musikexempel illustrerar denna

påverkan. Samtidigt betonar författaren vikten av att psalmförfattarnas personliga och sociala bakgrund utgör viktiga förutsättningar för en fördjupad analys av text och musik.

I det avslutande tematiska kapitlet Practice ger slutligen författaren viktiga råd för att uppnå en engagerad församlingssång. Grundläggande förutsättningar är spiritual commitment, education, planning, logistics, performance, phrasing, media och tempo. Här träder den rutinerade utbildaren fram mot bakgrund av sina rika erfarenheter från olika kyrkomusikaliska sammanhang både i USA, England och Schweiz.

Det är emellertid lätt att fångas av en systematik som kan få vissa perspektiv att dominera och andra bli mindre framträdande. Det kan i någon mån också gälla Greys systembygge. Självklart utgör t.ex. Bibeln en viktig förutsättning för psalmdiktning, musik och psalmanvändning, men det finns en risk i Greys analyser för att bibeltexterna mera får roll av facit än inspiration. I Greys system ges församlingen en mindre framträdande roll. Psalmdiktare och psalmforskare, vissa mer framträdande än andra, används för att bekräfta Greys analysmönster. Musikillustrationer på CD-skiva eller motsvarande hade kunnat tydliggöra och problematisera flera av Greys exemplifieringar. Man kan vidare fråga sig varför biografi och sociokulturellt placeras nära nog sist i boken. Kunskap om en psalmförfattares och kompositörs bakgrund och erfarenheter kan vara viktiga och ibland nödvändiga utgångspunkter för bedömningen av en psalmtexts 'what and how'. Inte minst viktig är medvetenheten om de sociokulturella förutsättningar som råder där man planerar att en psalm skall användas. Rätt använt visar dock Greys sätt att nalkas psalm och psalmanvändning på vikten av observans, bredd och konstruktivitet inför psalmval och psalmanvändning.

Gray har skrivit en viktig och djärv bok, nyttig på många olika plan. Den kan användas i kyrkor och samfund som underlag för val av psalmer: vilka bibel-, teologi-, liturgi och musikaspekter etc. söker vi, i vilket sociokulturellt sammanhang verkar vi? Den kan användas som inspiration till att formulera nya hymnologiska projekt: är vår projektplan både integrativ och kontextuell? Vilka forskningsdiscipli-

ner behöver engageras för att det integrativa perspektivet skall kunna upprätthållas? Hur kan jag som enskild psalmanvändare med hjälp av Greys aspekter fördjupa min upplevelse av psalmen?

Sven-Åke Selander

THOMAS H. GROOME

Kommer det att finnas tro?

En ny vision för undervisning och växande tro

Lomma: Religionspedagogiskt idéforum, 2015. 377 s. ISBN 978-91-7463-840-0

Thomas Groome besökte Sverige första gången i slutet av 1990-talet. Vid samma tid presenterades Groome för en bredare publik av svenska läsare genom boken *The way of shared praxis. An approach to religious education* (1999). Rune Larsson skrev då i bokens förord att Groome har ”lyckats förena pedagogisk originalitet med enkelhet och klarhet och besitter dessutom gåvan att med ett färgstarkt, livfullt och begripligt språk kunna presentera sina tankar”. Dessa ord menar jag väl sammanfattar Groomes gärning. Sedan slutet av 1990-talet har Groomes tankar fortsatt att inspirera religionspedagogiskt intresserade läsare inom en bred kristenhet också i Sverige.

Den bok som är föremål för denna recension är den svenska utgåvan av *Will there be faith? A new vision for educating and growing disciples* (2011), en bok som i den svenska översättningen fått titeln *Kommer det att finnas tro? En ny vision för undervisning och växande tro* (2015). Groomes originaltext har denna gång översatts, och till vissa delar kommenterats, av Rune Larsson med en önskan att boken ska ”bli till stor hjälp och inspiration för arbetet med undervisning och lärande i svenska kyrkor och samfund”.

I det följande ska jag dela några reflektioner kring bokens innehåll och upplägg samt mina tankar kring bokens möjliga målgrupp. För att ge läsaren möjlighet att från början pröva sin egen ingång i en framtida läsning kommer jag att starta med det senare, dvs. bokens målgrupp.

Thomas Groome är professor i teologi och religionspedagogik vid Boston College och har en mångårig erfarenhet av att undervisa. Det

råder heller ingen tvekan om att boken kan fungera som kurslitteratur i mötet med studenter i teologi och religionspedagogik. Groomes modell har samtidigt en tydlig ambition att kunna användas i mötet med alla religiösa uttryck och i såväl religiösa kontexter som i skolkontexten. Min personliga erfarenhet är att denna ambition går att förverkliga men jag ställer mig dock något tveksam till hur lärarstudenter, med inriktning mot religionskunskap, kommer att uppfatta denna textutgåva. Jag vill påstå att det är en bok om undervisning i kristen tro som predikar kristen tro.

Groome hänvisar genomgående till och citerar Bibeln och de många exemplen relaterar till en framförallt kristen kontext. De många referenserna till Bibeln har, som han själv konstaterar, fått en del av hans katolska vänner att utbrista att han låter väldigt ”protestantisk” (s. 226). Självt menar Groome, som ett svar på det senare, att Bibeln är den centrala källan för kristen tro och att inte vare sig skriften eller traditionen går att bortse från inom ramen för en kristen undervisning. I relation till min uttalade tvekan bör sägas att Groome själv menar att religionskunskap aldrig kan handla *om* religion utan med nödvändighet måste lära *från* religion, så i den meningen kan boken möjligen tjäna sitt syfte också i mötet med blivande och verksamma lärare.

Groome har vid sidan av undervisningen vid universitetet ett personligt engagemang i den romersk-katolska kyrkan. Som underlag för samtal i kyrkor och församlingar är jag också mer övertygad om att boken kan tjäna som underlag för spännande reflektioner för såväl ideella som anställda medarbetare. Bokens budskap utmanar till en såväl teologisk som pedagogisk reflektion och ger exempel som berör både familjen och församlingens arbete i allt från gudstjänst och barngrupper till diakonala tjänster. Groome visar att en pedagogiskt medveten reflektion är av betydelse i alla aspekter av familjens och församlings liv och att hans modell är tillämpbar på flera olika arenor. Med detta sagt ska jag lyfta fram några delar av bokens innehåll.

Groome tar sin självklara utgångspunkt i en framskriven och väl förankrad såväl människo- som kunskapssyn. Han menar därtill att en förutsättning för att kunna tala om påskens mysterium är en medvetenhet om mottagarens förutsättningar och den aktuella kontexten.

Groome lyfter fram ”exklusiv humanism”, sekularisering samt postmodernitet som avgörande faktorer för idag förändrade förutsättningar att kommunicera kristen tro. En utmaning för kristna är därför att tillsammans bidra till att människor kan ”uppfatta kristen tro som något kraftfullt och inte som ett svaghetstecken” (s. 151).

Både församlingen och familjen behöver, menar Groome, ett program eller ett slags skola som erbjuder en väl genomtänkt undervisning i kristen tro (s. 189). Detta program måste fungera ”med hänsyn till mottagarnas förutsättningar” (s. 193). Redskapet för detta är en pedagogik som ”engagerar alla sinnen och får trons sanningar och spirituella visdom att framstå som relevanta och meningsfulla för människors liv” (s. 195). Genomgående i boken förhåller sig Groome till de skrivningar som den katolska kyrkan gör i *General Directory for Catechesis* och han reflekterar över den romersk-katolska kyrkans historia och påvars påbud. På det sättet relaterar hans exempel tydligt till den romersk-katolska kyrkans också officiella hållning avseende undervisning och boken bidrar därigenom till en genomtänkt konkretisering av undervisning i detta sammanhang. En liknande dialog mellan andra kyrkors lärandedokument och Groomes tankegångar skulle vara spännande att ta del av i framtiden.

Groome menar att en möjlig väg är att idag tydligare kommunicera frälsning i betydelsen befrielse både som en ”befrielse från och till något” (s. 161). Guds frälsning är som Groome skriver ”en kallelse till ansvar för att gå den väg som buden anvisade” och därför inte något man tar emot utan konsekvenser för det egna livet (s. 163). Denna ambition sammanfattar Groome i en önskan att ”bring life to Faith and Faith to life”, en önskan som i den svenska översättningen uttrycks i termer av ”liv till Tro till liv”. Groome uppmanar kristna att svara för en pedagogik som lär människor ”att se på sina liv i den kristna trons ljus och att urskilja hur de skall leva i trohet mot Guds rike” (s. 131).

Boken består av åtta kapitel vilka föregåtts av en introduktion samt ett förord av den svenska översättaren.

För dem som redan bekantat sig med Groomes tankegångar är ”five movements” ett välkänt koncept. De fem ”rörelserna” handlar om att utifrån ett gemensamt definierat tema öppna för deltagarnas reflek-

tion kring, och kritiska prövning av, detsamma (movement 1 och 2). Därefter möter deltagarna den kristna trons Story och Vision och hur denna anknyter till det aktuella temat (movement 3). I movement 4 uppmanas deltagarna därefter att koppla samman och integrera den kristna tron med sina liv och de inbjuds slutligen att ta ställning till de konsekvenser denna ”rörelse” kommer att få för det egna livet (movement 5).

Jag läser boken som ett slags sammanfattning av Groomes, under många år framarbetade, teologi och pedagogik till grund för hans modell med de fem ”rörelserna” (movements). Att boken avslutas med en framskrivning av de fem ”rörelserna” bidrar till denna läsning. I det avslutande kapitlet ger han exempel på hur de olika rörelserna kan ta sig uttryck i olika församlingskontexter och i den gemenskap som familjen skapar.

Flera av bokens avsnitt avslutas med frågor till underlag för egna och med andra delade reflektioner. I en läsning av boken skapar frågorna avbrott och just detta gissar jag har varit Groomes tanke. I likhet med det femte steget i ”rörelsen” önskar Groome att mötet mellan det egna livet och nya tankar ska få leda till något slags förändring. Groome skriver ”[g]enom åren har det blivit klart för mig att *liv till tro till liv*-modellen helt och hållet står och faller med frågorna och frågeaktiviteterna” (s. 361). Man uppmuntras som läsare att inte enbart vara mottagare utan också företrädare för kristen tro genom att själva ta ställning och leva i enlighet med trons bud.

Texten är i vissa delar olyckligt upprepande och det görs genomgående inte nödvändiga hänvisningar till tidigare eller kommande kapitel. Vid några tillfällen blir jag fundersam på hur nära Groomes egna ordval som den svenska översättningen når och jag kan sakna den underfundighet som Groomes eget modersmål ger ett större utrymme för. Jag tror samtidigt att den svenska översättningen kommer att göra texten tillgänglig för en större svensk publik än den engelska originaltexten. Den svenska layouten är därtill mer estetiskt tilltalande tack vare Carina Tornqvists illustrationer och formgivning.

I ljuset av den kristna kyrkans förändrade plats uppmanar Groo-

me troende kristna att söka trovärdiga och relevanta svar på frågan "Varför Gud blev människa?" Svaret på frågan måste, som Groome uttrycker det, erbjuda en motvikt till "sekulariseringens negativa konsekvenser och de alternativ som den sk exklusiva humanismen erbjuder" (s. 156).

Groome uppmanar troende att reflektera över det egna förhållningssättet med avseende på såväl församlingssyn och kunskapssyn som människosyn. Han utmanar till en reflektion kring frågor om hur man ser på "eleven" och på det egna ansvaret för den lärande processen.

För Groome är undervisning i kristen tro aldrig hänvisad till en specifikt avgränsad situation utan pågår med nödvändighet hela livet och i alla möten mellan människor. Läraren är aldrig en person utan hela församlingen och eleven är du och jag, oavsett vilken utbildning eller befattning vi har. Hans pedagogiska modell utmanar därför läsaren att ständigt på nytt ställa det egna livet i ett dialektiskt förhållande till den kyrkliga traditionen och den kristna visionen, i ett aldrig färdigt utan livslångt lärande där livet får möta tron och tron i sin tur förändra och fördjupa det egna livet.

Caroline Gustavsson

ROBIN GULLBRANDSSON

Medeltida taklag i Skara stifts kyrkor

Skara stiftshistoriska sällskaps skriftserie, 85. Skara: Skara stiftshistoriska sällskap, 2015. 370 s. ISBN 978-91-86681-29-6

I flera stift pågår nu inventeringar av landets medeltida taklag som är unika även ur ett internationellt perspektiv. Först ut att göra en större presentation av resultaten är Robin Gullbrandsson. Det kan nämnas att detta inte är hans första publicering om medeltida taklag, redan 2011 gav han ut *Medeltida taklag. 11 taklag i Linköpings stift*. Det är ingen överdrift att han med denna skrift ökar den publicerade kunskapen om medeltida taklag markant. Boken är uppdelad i två delar. Den inledande delen är endast på 24 sidor och ger en kort introduktion med syfte, metod, forskningshistorik och en sammanfattning. Resterande

346 sidor utgörs av en katalogdel som presenterar de 94 kyrkor som undersökts inom ramen för stiftsprojektet.

Syftet anges vara en snabbinventering som i första hand ska fungera som underlag för förvaltning och antikvarisk handläggning, i andra hand tjäna som utgångspunkt för forskning. Ytterligare ett syfte är att uppmärksamma allmänheten på detta medeltida kulturarv. Metoden var att utifrån tidigare gjorda karaktäriseringar och kompletterande arkivgenomgång välja ut de kyrkor som man vet har eller kunde misstänkas ha helt eller delvis intakta medeltida taklag. Av stiftets 164 medeltida kyrkor utvaldes 94 stycken. De utvalda kyrkorna tilldelades vardera 4 timmars fälttid. För att göra inventeringarna jämförbara valdes metoden att snabbuppmäta takbjälklaget i plan samt en representativ takstol. Dessa uppmätningsskisser kompletterades med fotografier och slutligen ifylldes ett protokoll med en checklista på basuppgifter. Forskningshistoriken gäller för Sverige och sträcker sig från 1900-talet och framåt. Introduktionen avslutas med en sammanfattning av de medeltida taklagen i Skara stift. Man får bland annat veta att i de 94 undersökta kyrkorna påträffades ett 60-tal helt eller delvis bevarade taklag varav endast ett 10-tal är från hög- och senmedeltid. En genomgång av de olika taklagstyperna görs och de jämförs till viss del med kända taklag från andra stift. Katalogen behandlar varje undersökt kyrka på några sidor. Uppmätningsskisser kompletteras med fotografier och beskrivande text. Boken avslutas med ett kapitel med spridningskartor och en tabell där stiftets alla medeltida kyrkor finns med, även de som inte besöktes av stiftsprojektet.

Gullbrandsson har gjort en berömvärd avrapportering som väl uppfyller sitt syfte. Den inledande delen av boken är kort men innehållsrik. Katalogdelens taklagsbeskrivningar är väl jämförbara med varandra eftersom författaren följt en strikt metod. Skissuppmätningarna är snabbt gjorda och linjerna grova vilket sannolikt medfört att subtila arkitektoniska och hantverksmässiga detaljer missats. Detta kompenseras till viss del av detalj- och översiktsfoton som kompletterar skisserna. I tidigare takstolslitteratur har det ofta endast redovisats uppmätningsskisser. Det är inte heller vanligt att det som i detta

fall beskrivs vilken noggrannhetsgrad som använts vid uppmätning och renritning. Men Gullbrandsson ger med sina kompletterande foton läsaren möjlighet att göra vissa egna tolkningar. Det ska även påpekas att författaren är en bra fotograf vars bilder både är estetiskt spännande och innehållsrika. Boken ger några exempel på olika taklagstyper och detaljers bevarade spridning i stiftet.

Åtskilliga ytterligare spridningskartor skulle kunna göras utifrån katalogdelsens uppgifter. Detta leder till en önskan att boken görs tillgänglig digitalt som författarens nämnda publikation *Medeltida taklag* redan är. Boken skulle då vara än mer användbar, då den i sig skulle kunna fungera som en ”databas” där man med sökord får fram vilka taklag som har detaljer som inte redovisats med spridningskarta. Syftet att uppmärksamma allmänheten på taklagen skulle dessutom infrias till högre grad.

Det ska åter påtalas att boken är resultatet av en snabbinventering och att de undersökta taklagen inte på något vis är färdigundersökta. I sitt förord tangerar Gullbrandsson frågor som vid framtida mer heltäckande undersökningar kan ge svar på om timmermännen som byggde taklagen var lokala eller kanske kringresande specialister. Är det i de första stenkyrkornas taklag fornnordiskt trähantverk möter kontinentalt stenbyggande? Exempel på ytterligare frågeställningar som taklagsundersökningar kan ge ny kunskap kring är om vindsutrymmena tjänat en liturgisk funktion, har man använt sig av ljus- och ljudeffekter, har taklagen byggts efter geometriska eller aritmetiska principer? osv. Taklagen och vindsutrymmena har en stor potential att svara på dessa och många andra frågeställningar.

Boken bör användas av byggnadsantikvarier, hantverksforskare, arkitekter, handläggare på Länsstyrelsen, församlingsmedlemmar och alla med ett intresse för att bevara detta stora kulturarv av medeltida kyrkokonst. Efterhand som andra stifts undersökningar publiceras kommer man dessutom kunna göra spännande jämförelser för hela riket inklusive kyrkorna i Lunds stift som uppfördes i det medeltida Danmark.

Efter att ha läst boken infinner sig hos mig en förhoppning att detta inte är det sista vi får se av författarens penna gällande medeltida

timmermanskonst. Det skulle vara av stort värde om man utifrån denna inventering valde ut några kyrkors taklag för fördjupade undersökningar. En snabbinventering av stiftets 70 medeltida kyrkor som ej besöktes hade även varit angelägen. Utifrån erfarenhet från Lunds stift vet jag att även fragmentariska taklag kan ge väsentliga ledtrådar som för den samlade förståelsen av timmermanskonsten, och bevarandet av den, framåt.

Karl-Magnus Melin

CAROLINE GUSTAVSSON

Delaktighetens kris

Gudstjänstens pedagogiska utmaning

Skellefteå: Artos, 2016. 253 s. ISBN: 978 91 7580 785-0

Det är en öm punkt för Svenska kyrkan som religionspedagogen Caroline Gustavsson sätter fingret på med sin bok *Delaktighetens kris: Gudstjänstens pedagogiska utmaning*. Delaktighet har kommit att bli en av de vanligaste formuleringarna i Svenska kyrkans vision om gudstjänst och betraktas ibland som en slags patentlösning för att vända sjunkande gudstjänstfirartal. Får bara människor något att göra i gudstjänsten kommer de att känna sig delaktiga och då löser sig allt! I sitt postdok projekt vid Svenska kyrkans forskningsenhet intervjuar Gustavsson präster, kyrkomusiker och körsångare om deras syn på och erfarenheter av gudstjänsten, och kan visa att det inte är så enkelt. Att delta är inte nödvändigtvis detsamma som att vara (eller vilja vara) delaktig.

En av bokens stora förtjänster är att den för ett resonemang om vad delaktighet är. Som Gustavsson påpekar betraktas delaktighet ofta som något positivt *per se*, utan någon djupare reflexion om vad det innebär. Då finns risken att arbetet med delaktighet får oönskade resultat. Hon anknyter här till prästen och religionspedagogen Linda Vikdahls forskning om funktionshindrades delaktighet i Svenska kyrkan, som visar att tanken om delaktighet ibland bär med sig en förväntan om normalitet, att alla ska vara och agera lika. Själv stannar Gustavsson för den modell Martin Molin, fil. doktor i

handikappvetenskap, arbetat fram i sin avhandling. Molin beskriver sex aspekter på delaktighet, formell/informell tillhörighet, engagemang/interaktion och autonomi/makt. Med hjälp av dessa begrepp kan Gustavsson visa att körsångarna upplever att de saknar informell tillhörighet, engagemang, interaktion och autonomi, dvs just de aspekter som utmärker hög delaktighet. Det är denna delaktighetens kris boktiteln talar om.

Som undertiteln anger anlägger Gustavsson ett pedagogiskt perspektiv på gudstjänsten som ”en social praktik där lärande och undervisning om den kristna tron tar gestalt”. Lärande är en aspekt av alla mänskliga handlingar och en del av all social interaktion. (s. 24) Hon ställer därmed tydligt in sig i det pastoralteologiska paradigmet som ser kyrkans liv i alla dess former som ett sammanhang för ett livslångt lärande, en helhetskatekes. Paradigmet formulerades tidigt av religionspedagogen Mary Harris i boken *Fashion me a People* från 1989. Hon menar att genom dopet är alla kallade att lära och att bidra till lärandet och betonar delaktigheten som grundläggande i ett sådant livslångt lärande. Med Gustavssons helhetskateketiska/pedagogiska utgångspunkt är den bristande delaktigheten alltså en verklig kris. Utgångspunkten ger henne också goda möjligheter att säga något relevant om delaktighet.

Gustavssons studie beskriver något många vet, men få vill tänka på: att det ibland finns en flagrant skillnad mellan vad de kyrkligt anställda vill kommunicera och vad gudstjänstfirarna (här representerade av körsångarna) uppfattar. De anställda som hon intervjuar vill förmedla hopp och glädje, medan körsångarna säger sig uppleva ett uteblivet tilltal och stela, tråkiga gudstjänster där de känner sig otrygga. Eftersom Gustavsson undersöker just körsångare kan hon avvisa några av de vanligt förekommande förklaringarna till denna diskrepans. Det beror inte på ovana och/eller kunskapsbrist. Körsångare är i allmänhet väl förtrogna med gudstjänstens liturgi och vad den står för. Det rör sig heller inte om ett uttryck för vår tids individualisering, då körsångarna ger tydligt uttryck för sin glädje att vara delaktiga i gemenskap, framför allt kören. Gustavsson menar att det heller inte verkar bero på otro, då körsångarna efterlyser

större utrymme i gudstjänsten för att uttrycka sin personliga tro. För egen del lägger körsångarna problemet utanför sig själva, hos ett kollektivt ”de äldre” och prästerna som får representera det stela, traditionella, främmande som skapar otrygghet och som man vill ta avstånd ifrån. De upplever också att de inte blir inbjudna att vara delaktiga.

I analysen av detta använder sig Gustavsson av de begrepp hon arbetade fram i sin avhandling från 2013 och resultatet är både lyckat och tankeväckande. Hon anlägger ett sociokulturellt perspektiv och menar att människan finner sin förståelse av livet i relation till andra, genom *existentiella konfigurationer*. Individens förståelse påverkas av *delade konfigurationer*, de tolkningsramar som delas i en viss sociokulturell kontext. Inom en delad konfiguration finns ett visst manöverutrymme, *konfigurationsutrymme*, men det går inte att gå alltför långt utanför ramarna utan att samtidigt äventyra sin plats i gemenskapen. Gustavsson noterar att körsångarna verkar ha betydligt lättare att få plats för körsång än gudstjänst i konfigurationsutrymmet runt sådant som familj, arbete och samhälle. Det är som bekant lättare att säga att en blir konfirmerad för presenternas skull, än för att en är intresserad av kristen tro. Gustavsson menar att samma mekanismer verkar kring körsångarnas deltagande i gudstjänsten. Att sjunga i kör är socialt accepterat i de flesta delade konfigurationer. Att fira gudstjänst är det inte.

Utifrån körsångarnas utsagor ser Gustavsson att viktiga värden i deras andra delade konfigurationer är autonomi och individualitet. Likaså finns där ofta en misstro mot kyrkan och gudstjänsten som meningsbärande och möjlig att påverka. Om det påverkar medlemskapet i andra sociala konfigurationer negativt, och om ens möjligheter att påverka antas vara små, minskar enligt Gustavsson viljan att vara delaktig. På detta sätt visar Gustavsson att det finns ett starkt samband mellan delaktighet och *identitet*, i bemärkelsen vem individen *vill vara*. Delaktighet är inte bara en fråga om tro utan vad människor vill identifiera sig med. Hon kan också visa på ett samband mellan upplevelsen av *trygghet* och delaktighet. Hon vänder sig dock mot uppfattningen att delaktighet genererar trygghet. Det är tvärtom:

det måste föreligga en viss trygghet från början för att en individ ska känna sig delaktig. Ett sätt att skapa trygghet är att ha en tydligt definierad aktivitet att samlas runt. I kören finns musiken, som alla har enats om att samlas kring, och då blir upplevelsen av delaktighet stor. I gudstjänsten finns inte samma tydlighet. Därför argumenterar Gustavsson för att lösningen på delaktighetens kris är att kyrkans anställda och framför allt de yngre generationerna reflekterar tillsammans, i ett jämlikt möte utifrån deltagarnas olika erfarenheter och språkförståelse, om vad aktiviteten (gudstjänsten) man samlas runt ska vara.

Analysen av körsångarnas utsagor är så lyckad att jag frågar mig varför Gustavsson inte använder samma metod för att kasta ljus också över prästernas och kyrkomusikernas svar. Särskilt som hon både visar och upprepade gånger pekar på att det finns en skillnad dem emellan, där kyrkomusikerna framstår som mer reflekterade och medvetna om att den som undervisar måste befinna sig på rätt nivå för att lärande ska fungera.

De kyrkligt anställdas utsagor relateras istället till "ett antal texter om gudstjänst" som ska "ge perspektiv" på de intervjuades reflektioner. Bland texterna finns såväl prästmötesavhandlingar som "andra texter skrivna av präster och kyrkomusiker utan akademiska referenser". Texterna är valda för att Gustavsson menar att "de säger något om hur Svenska kyrkan ser på och förhåller sig till gudstjänst". (s. 68) Här saknar jag ett resonemang kring urvalet. Varför just dessa författare? Varför just dessa texter? Jag frågar mig också om jämförelserna tillför så mycket till resonemanget. Genom hela kapitel fyra presenteras först en utsaga av en av de anställda, sedan exempel på författare som skriver något liknande. Nog kan det vara förtjänstfullt att sätta in en utsaga i ett större sammanhang, men det kanske inte är så uppseendeväckande att anställda i Svenska kyrkan säger liknande saker som några av dess biskopar och ledande teologer? Här hade Gustavsson gott kunnat borra djupare, t.ex. genom att använda sina begrepp för att tolka även de anställdas utsagor.

Det hade också varit önskvärt att i en studie som ska kunna "läsas av, och intressera, såväl teoretiker som praktiker med eller utan ett

engagemang i Svenska kyrkan.” (s. 25) ge någon slags enkel presentation av de olika författarna när de introduceras i texten för den som inte känner till Svenska kyrkans teologiska parnass (eller orkar googla på namn som Modéus, Cöster, Harling, Krook, Bromander, Eek, Eriksson och Edgardh).

Med detta sagt är detta en utmärkt bok för den som på allvar vill reflektera över eller arbeta med delaktighet. Den utmanar, bjuder på viktiga insikter och ger redskap för den som förvandla en öm punkt till ett kraftcentrum.

Frida Mannerfelt

ÅKE JONSSON (RED.)

Motstånd och förvandling

Gudstjänst på självförverkligandets marknad

Tro & Liv skriftserie. Örebro: Marcus Förlag, 2015. 168 s.

ISBN 978-91-7999-636-9

Åke Jonsson, pastor i Equmeniakyrkan och teol. dr i tros- och livs-
åskådningsvetenskap, har sammanfört reflektioner kring gudstjänsten från tolv författare, inför arbetet med en kyrkohandbok för Equmeniakyrkan.

Författarna representerar en stor bredd – alltifrån Anders Arborelius, biskop i Stockholms katolska stift, till Jonas Melin, med bred erfarenhet från samfundssverige.

Sofia Camnerin, biträdande kyrkosekreterare i Equmeniakyrkan, skriver under rubriken ”Gudstjänst i en föränderlig tid” och understryker att ”Det är i gudstjänsten vi blir till som kristen församling”. Man får också veta att Equmeniakyrkan i sitt arbete för en ny gudstjänsthandbok eftersträvar mångfald och ”ett inkluderande förhållningssätt och en mångkulturell lyhördhet och kompetens”.

Anders Arborelius erinrar om människans behov av att ”leva liturgiskt”. De kanske äldsta bevarade målningarna av mänsklig hand, de så kallade grottmålningarna, tycks vittna om att människor ”alltid har sökt Gud, även om det är en okänd Gud”. Han menar att människan är skapad för dialog med den Gud, som har skapat henne: ”All guds-

tjänst bygger på denna dialog.” Som kristna tillhör vi ”en ny ras ... *homo liturgicus*”. Den ”liturgiska” människan ”behöver inte alltid ’få ut’ något av en gudstjänst”. Den kristna församlingens problem i dag tycks vara att vi tenderar att fira gudstjänst som konsumenter, som vill ”få ut något” av gudstjänsten. Men gudstjänsten är vår tjänst åt Gud och vi firar alltså inte gudstjänst enbart för att ”få ut något”, utan för att ära och lova Gud. Arborelius erinrar också om, att den kristna församlingens gudstjänst aldrig tar slut. Gudstjänsten går över i vardagslivets tjänst åt Gud och nästan. Avslutningsvis lyfter han fram ett eskatologiskt perspektiv och skriver att ”änglarnas lovsång *Helig, helig* påminner oss om vår djupaste kallelse att tillbe den alltigenom helige Guden och bli mer gudslika”.

Professor *Ninna Edgardh* skriver om ”makt och auktoritet i liturgiska reformer”. Hon erinrar om hur det, i den ekumeniska liturgiska rörelsens spår, har utvecklats en medvetet feministisk liturgisk rörelse, som – enligt henne – får konsekvenser för varje liturgisk reform. Även om *Ninna Edgardh* visar hur kyrkan har förlorat sin auktoritet ”att tvinga på människor ... värderingar”, behövs också i vår tid den kyrkliga auktoriteten, men ”den kan inte åläggas ovanifrån eller grundas på ärvda privilegier. ”I bästa fall kan en präst ... bidra till en dialog mellan kyrkans tradition och människor som både är villiga att lära av traditionen och tillräckligt engagerade ...”.

Pastor *Ulla Marie Gunner* berättar i artikeln ”Gudstjänstens många språk” om söndagen i Immanuelskyrkan i Stockholm. Artikeln är en påminnelse både om hur gudstjänstrummet måste anpassas till den församling som möts där, men också att gudstjänstrummet – i sig – gör *något* med de människor som regelbundet samlas i det.

Åke Jonsson, bokens redaktör, tar sin utgångspunkt i den första påskdagen och visar hur ur den söndagens och det årliga påskfirandet utvecklats. För honom handlar evangeliet i gudstjänsten inte bara om det som en gång hände, utan ”Kristus blir levande för oss nu och här”. Även om den ortodoxe teologen Alexander Schmemmann inte finns med bland de författare Jonsson anger i sin litteraturförteckning, har det tänkesätt som finns hos Schmemmann, direkt eller indirekt, påverkat det Jonsson skriver om till exempel den åttonde dagen.

Peter Halldorf erinrar om att bön kanske inte i första hand är "en aktivitet". Jag uppfattar det han skriver som att han närmast menar att bön är ett slags livsattityd, en ständig medvetenhet om en gudomlig närvaro. I artikeln, som beskriver tidegårdens utveckling och funktion, ligger tyngdpunkten på bruket av Psaltaren som bönbok. Många torde kunna bekräfta det Halldorf skriver om svårigheten "att i längden hålla liv i sin bön på egen hand. Det blir lätt att dras in i ett kretsande kring sig själv som gör bönelivet introvert." Genom att "bedja Guds ord" växer vi in i "en bön där vårt förhållande till Gud närms av Skriften och bärs av kyrkans gemensamma bön ...".

Tomas Boström presenterar en kort introduktion till den gemensamma kristna sångens historia, han röjer sina metodistiska rötter genom det utrymme han ger Charles Wesley. Intressant är inte minst att han visar hur kyrkans sång tidigt bekräftade församlingens relation till Gud, medan den så småningom blev alltmer undervisande – "teologi på vers" som någon har uttryckt det. Boström pekar på gudstjänstens uppgift att skapa "gudomliga möten, att riva murar och spränga tider" och menar att "sången och musiken är verktyg för detta öppnande".

Jonas Lundkvist, pastor i Equmeniakyrkan, skriver om barns och ungas plats i gudstjänsten och återkommer till gudstjänsten som "församlingens nav" och hävdar att "kristen tro inte bara är kunskap, utan djupast är en relation". Min egen erfarenhet är, att barn kan uppleva den relationen också i gudstjänster som inte är speciellt anpassade för barn. Lundkvist nämner också "barn och unga, som gått genom alla kyrkans grupper men aldrig hittat in i gudstjänsten". Själv tillhör jag en kyrka som utformat sitt arbete bland barn och unga som just "grupper". Allteftersom åren går tror jag allt mindre på "grupperna".

Eleonore Gustafsson, frikyrkopastor utan anknytning till Equmeniakyrkans bildarsamfund, berättar om den skepsis mot gudstjänsthandböcker och "skrivna" böner, som hon mött i sitt eget samfund. Till och med böner hämtade direkt ur Bibeln kan där upplevas som "fel". Hon menar att den frikyrkliga traditionen har strävat efter att tala samtidens språk, men ser att risken hela tiden funnits att tala den egna (dvs. den frikyrkliga) kulturens språk och inte nästans.

Jonas Melin är ”pionjärkonsult” i Svenska Alliansmissionen, men har rötter både i Svenska kyrkan och i Svenska Baptistsamfundet. Han har också anknytning till Evangeliska Frikyrkan. Till skillnad från majoriteten av bokens författare ser han det problematiskt att beskriva gudstjänsten som församlingens centrum. I stället lyfter han fram gemenskapen, missionsuppdraget och lärjungaskapet som bättre alternativ. Han menar bland annat att det för framtiden är angeläget att skapa ordningar för nattvardsfirande i hemmen och tillhandahålla vägledning för hur man kan fira gudstjänst på ”lätt svenska”. Han erinrar också om att både Bibeln och den traditionella liturgin är präglade av agrara miljöer och förordar ett slags ”storstadsliturgi”. Även om inriktningen hos Melin avviker från flertalet av bokens avsnitt är han uppenbarligen ingen förespråkare för den småländska fromhet som brukar formuleras med orden ”jag och min Bibel”, vilket framgår av det han skriver om ”broderlig förmaning”.

Boel Hössjer Sundman, handläggare på Svenska kyrkans centrala kansli, understryker vikten av att arbetet med gudstjänstreformer är – och måste få vara – en långsam process. Särskilt värdefullt är hennes påpekande att gudstjänst är något helt annat än gudstjänstordningar i en bok: ”Liturgi blir liv när gudstjänst firas!” Från Svenska kyrkans liturgiska reformarbete lyfter hon fram betydelsen av inklusivitet och nämner, som viktiga faktorer att ta hänsyn till, ålder, kön, social klass, sexuell läggning, språk, funktionsnedsättning och förmågor. Hon efterfrågar reflektion ”om hur delad identitet, det gemensamma, uttrycks i dag”. Det kanske inte längre görs genom fixerade strukturer och texter. Hon återkommer dock i nästa mening till bruket av bibeltexter. Den meningen följs dock av ett frågetecken. ”Det gemensamma” tycks vara det avgörande. Men för kristen tro är väl ”fixerade texter” ofrånkomliga eftersom kristen tro är ”den tro som en gång för alla anförtrotts åt de heliga” (Jud. 3)?

Det två sista bidragen är skrivna av docenten *Hans Andreasson*. Dels redogör han för de enkätsvar som inkommit inför arbetet med ny gudstjänsthandbok. Där framgår bland annat att inom bildarsamfundet, med undantag för Metodistkyrkan, tycks det höra till

undantagen att en fast liturgisk ordning brukas för församlingens huvudgudstjänst. Dels skriver han om de kyrkliga handlingarna i bildarsamfundens kontext. Om dop av barn får jag intressant nog bekräftat vad jag redan har hört talas om i min småländska kontext, att det förekommer att baptistpastorer döper spädbarn. Man undrar naturligtvis varför de förblivit baptistpastorer? Inom församlingar med missionskyrklig bakgrund sägs bruket av trosbekännelsen ha minskat vid dop av barn. Intressant hade varit att få veta i vilken utsträckning ett dop av en kandidat som spädbarn på något sätt påverkar det pastorala/liturgiska handlandet vid dop av vuxna. Kopplingen mellan dop och nattvard sägs vara svag vid konfirmation – tydligen gäller detta oavsett vilken den kyrkliga bakgrunden har varit. En fråga som antyds i avsnittet om de kyrkliga handlingarnas framtid, är i vilken utsträckning dessa handlingar i framtiden kan komma att anförtros icke ordinerade officianter.

Intrycket av boken som helhet är att det inom Equmeniakyrkan i dag bedrivs ett intressant och medvetet liturgiskt reformarbete. Frågan är dock i vilken utsträckning detta kan få genomslag i den traditionella (småländska) frikyrkoförsamlingen, som samtidigt tycks vara alltmer öppen för ”non formal services”.

Leif Norrgård

KATOLSKA LITURGISKA NÄMNDEN

Psalterium för de fyra veckorna

Utdrag ur Kyrkans dagliga bön

Stockholm: Veritas, 2009. 798 s. ISBN 978-91-89684-60-7

PETER HALLDORF (RED.),

UNDER MEDVERKAN AV NIKLAS LINDHOLM

Tideböner under året

Sturefors: Ekumeniska kommuniteten i Bjärka-Säby, 2014. 831 s.

ISBN 978-91-981501-2-4

Tideböner under fastan, I

Sturefors: Ekumeniska kommuniteten i Bjärka-Säby, [2015]. 427 s.

[ISBN-nr saknas]

Sällan om någonsin har man sett andaktslitteratur i tekniskt så kontrasterande utföranden som de ovan rubricerade: å ena sidan ett katolskt *Psalterium*, med sina 800 sidor tryckt på tunt ädelt papper inbundet i en behaglig skinnpärm som lagom kan rymmas i bröstfickan på en herrkavaj, och noga granskat och godkänt av denna kyrkas högsta auktoriteter; å andra sidan två voluminösa tidebönsvolymerna på 832 respektive 428 sidor och ändå inte ännu rymmande allt planerat kyrkoårsmaterial, sammanställt av en varmt kristustroende man utan förpliktelser mot några kyrkliga makthavare men den drivande kraften i den så att säga privatkristliga ekumeniska kommuniteten i Bjärka-Säby. Den tekniska kontrasten mellan de båda utgåvorna motsvaras även av en markant innehållslig sådan.

Katolskt tidegärdsmaterial på folkspråket blev en sensationell nyhet efter Andra Vatikankonciliet. Tidegärdsboken *Kyrkans dagliga bön I-II* (KDB) utkom 1990 som den officiella svenska versionen av *Liturgia horarum*, den katolska ritens ordinarie tidebönsbok. Den är sedan länge slutsåld och ersätts under tiden av *Psalterium* som en förkortad upplaga i fickformat. Dessa officiella katolska utgåvor ska inte förväxlas med *Tidegården, kyrkans dagliga bön* från 1995, den ekumeniska tidegärdsutgåva som jag påmint om i min artikel i denna volym; den stöddes av tre kristna konfessioner och gjorde att tidegärd på svenska fick en avsevärt ökad spridning i vårt land. Men utvecklingen har

gått vidare, med en förbluffande mängd nya tidegårdsutgåvor med inbördes varierande utformningar, i allmänhet med den nya svenska bibelöversättningen från år 2000 som utgångspunkt. Men det förtjänar att här erinras om att när den ekumeniska tidegården utkom 1995 förelåg ännu inte den nya bibelöversättningen. En provöversättning av Psaltaren utkom just samma år, 1995, men därmed för sent för att kunna påverka gestaltningen av psaltarpsalmerna i den ekumeniska tidegården, vilket uppenbarligen hade vållat bekymmer för utgivarna. De redogör detaljerat för sina källor, varav en rad föreliggande bearbetningsförsök av Nya testamentet, men för Psaltaren enbart 1917 års översättning av Gamla Testamentet "bearbetad". Exakt samma uppgifter lämnas på s. 4 i *Psalterium*, som alltså inte återger Psaltaren i 2000 års översättning – kanske, har jag hört, för att det föreligger viss katolsk kritik mot denna översättning. Det blir intressant att se hur frågan kommer att lösas i en framtida svensk version av *Liturgia horarum*, den katolska ritens ordinarie tideböner. *Psalterium* fungerar som en underhandsprodukt under mellantiden. Den saknar alltså ekumenisk prägel, och de moment som i 1995 års ekumeniska utgåva hade hämtats ur *Den svenska tidegården* finns inte med där.

Att ett oerhört omfattande material inrymmande tideböner både för vanliga veckodagar och för speciella kyrkoårstider kan inrymmas i en så behändig liten bok beror utöver produktens sparsamma tekniska gestalt på att man konsekvent undviker att upprepa dagligen återkommande moment; kortare sådana moment förutsätts vara ihåggomna av dagliga tidebönsbedjare, längre sådana, som de tre nytestamentliga lovsångerna *Benedictus* (Sakarias lovsång), *Magnificat* (Marias lovsång) och *Nunc dimittis* (Simeons lovsång), finns bekvämt åtkomliga på bokomslagets båda innersidor. Återkommande psaltarpsalmer som under speciella kyrkoårstider enbart byter antifoner (upp till fem olika) får dessa uppradade efter varandra före psalmtexten. Det fordras då precision för att läsa rätt rad. Detta är en version för vana tidebönsbedjare.

Bjärka-Säby-böckerna är extrema åt rakt motsatt håll: varje tidebön komplett utskrivna vad gäller dess textmaterial utom Herrens

bön, Trishagion och Kyrie eleison som återfinns i slutet av boken, de två sistnämnda med melodier. Man är angelägen om att även tillfälliga besökare i tidebönerna utan svårighet ska kunna följa med i texten. Volymen *Tideböner under året* (830 s.) spänner över hela kyrkoåret med *utelämnande av* de stora helgerna advent, jul, fastan I och II, påsk, himmelfärd och pingst. Den volym jag haft tillgång till heter *Fastan I* (428 s.). Kommen till sidan 104 har man inte hunnit längre än förbi Askonsdagen och dess följande tre dagar. Resten av boken ägnas de följande fyra fasteveckorna. Passionstiden fr.o.m. femte veckan t.o.m. långfredagen ryms i en särskild volym som jag inte haft tillgång till: *Fastan II*. Det kompletta projektet innefattar givetvis volymer för både föregående och efterföljande stora helger.

Uppläggningsen av tidebönerna följer i huvudsak traditionella mönster, men en del nya idéer har Halldorff tagit till sig vid mötet med det ekumeniska klostret Monastero di Bose i Italien, framför allt det konsekventa bruket av nytestamentliga antifoner till psalmerna. Detta har givit honom själv idén att ge nytestamentliga sånger gammaltestamentliga antifoner. Det sistnämnda tycker jag personligen inte var någon bra idé. Som kristna läser vi Gamla testamentet selektivt, med tonvikt på sådant som Jesus Kristus tagit upp och vidareutvecklat i sin förkunnelse; att framhäva detta enligt Bose-idén kan ha sina poänger, men det motsatta ter sig för mig snarast som en konstlad anakronism. Med detta omdöme vill jag dock ingalunda fördunkla min beundran för den intensiva och kunniga insats som Halldorff gjort för att förnya och sprida tidegården till allt flera människor oberoende av exakt vilken kristen konfession de närmast tillhör – om ens någon – vid deras första möte med denna andaktsform.

Halldorff har även på ett mycket intressant sätt arbetat med frågan om sjungen tidegård. Han lanserar en serie super-enkla psalmtoner som tilltalar mig mer än vanställande förenklingar av de klassiska psalmtonerna, och genom markeringar i psalmtexten visar han hur texten ska underläggas melodierna. Men vad jag kan se finns inga melodier till antifonerna, som jag själv alltid tillmätt en huvudroll när det gäller tidegårdens musik. Hur Halldorffs musikaliska lös-

ningar fungerar i praktiken skulle vara mycket intressant att få erfara om tillfälle gavs.

Ragnar Holte

JØRGEN KJÆRGAARD

Salmehåndbog I

Salmehistorie. Med biografier af forfatterne i Den Danske

Salmebog 2002

København: Det Kgl. Vajsenhus' Forlag, 2. udgave, 1. Oplag, 2008. 615 s. ISBN 978-87-7524-130-9

Salmehåndbog II

Salmekommentar til salmerne i Den Danske Salmebog 2002

København: Det Kgl. Vajsenhus' Forlag, 2. udgave, 1. Oplag, 2008. 743 s. ISBN 978-87-7524-130-9

Under senare år har psalmlexikon getts ut i olika nordiska länder. I Norge gavs *Nytt norsk salmeleksikon* ut 2011–2013. I Sverige kom första delen av *Psalmernas väg. Kommentarer till text och musik i Den svenska psalmboken* 2014. Först av alla syns Danmark ha varit. *Salmehåndbog I–II* utgavs första gången 2003. Författare var Jørgen Kjærgaard. Andra utgåvan utkom 2008 med samme författare och är huvudanledningen till denna presentation.

Leksikonet är uppbyggt så att volym I har två huvuddelar: en som behandlar dansk psalmhistoria och en som presenterar danska psalmförfattare. Volym II behandlar psalmerna i den danska psalmboken 2002 i nummerordning. De båda omfångsrika volymerna är föredömligt redigerade och bundna i starka band.

I den historiska delen möter en genomgång av dansk psalm i ett historiskt perspektiv. Att i en övergripande skildring inom ramen för ett översiktsverk sammanfatta en så lång utveckling kan inte ha varit någon lätt uppgift. Man finner emellertid en text som flyter och så långt man som svensk kan se också innefattar de viktiga i skedena i den danska psalmens historia. Ibland dröjer författaren lite längre och motiverat vid något skede. En styrka är att reformationen och delvis samspelet mellan svensk och dansk reformation ägnas uppmärksam-

het. För en mer eller mindre utomstående är skildringarna av vad som tilldragit sig under olika skeden i den västliga delen av Danmark och kring den dansk-tyska gränsen inte minst intressanta. Det är också upplysande att läsa om förspelet till den danska psalmboken 2002. Man upplever i dessa delar ett komplement till de mera kända framställningarna av Kingo, Brorson, Ingemann, Grundtvig m.fl.

Senare delen av volym I innehåller mestadels ganska kortfattade biografier av psalmförfattare. Undantag görs naturligt nog för psalmförfattare som Luther, Brorson, Grundtvig, Ingemann, Kingo och Oehlenschläger. Som svensk noterar man att Frostenson, Britt G. Hallqvist, Lina Sandell, Ola[v]us Petri och – fast mindre – Olov Hartman får relativt breda presentationer. Boken kompletteras med ett särskilt och omfattande personregister (I:554–560). Biografierna har nummerhänvisningar till vederbörandes översättningar och originalpsalmer i *Den danske salmebog* 2002. Man ser då lätt men inte oväntat att Brorson är representerad med 56 originalpsalmer, Luther med 12, Grundtvig med 163, Ingemann med 31, Kingo med 82, Landstad med 3 och Oehlenchläger med 1. Av Frostenson har psalmboken 2002 två originalpsalmer, Britt G. Hallqvist har fått bidra med en, Lina Sandell med en, bröderna Olavus och Laurentius Petri med vardera ett original och O. Hartman med två. Inflytandet från svensk psalmdiktning på dansk är som framgått inte lika stor som dansk psalmdiktning på svensk.

I volym II möter så de olika psalmerna i den danska psalmboken 2002. De redovisas i nummerordning enligt en systematiskt uppbyggd modell (Salmehåndbog II:5–6). Texterna återges inte. Under temat *historik* informeras om psalmens tillkomst och de förändringar den genomgått. Under *lexikaliska noteringar* möter ordförklaringar, noteringar om hur begrepp kan ha förändrats med åren, bibelhänvisningar samt kulturhistoriska och liknande iakttagelser. Varje vers kommenteras med hjälp av en särskild notapparat. Författaren hänvisar här till tidigare litteratur som kommit till användning, t.ex. *Ordbog over det Danske Sprog* och *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder* samt *Den Store Danske Encyklopedi*. I *analysen* är anknytningen till gudstjänstlivet tydlig: ”vaegten [er] lagt på det informative: At

give besked om salmens eventuelle tilknytning til en central bibelsk beretning, en praediketektst eller læsning i gudstjenesten, til en bestemt søn- eller helligdag, kirkeårstid eller kirkelig handling. Dermed påpeges salmens primære brugssigte, uden at afskære andre tillgange. Salmens komposition og mest fremtrædende temaer vil ligeledes blive omtalt”. Det är tydligt att principen om psalmboken som gudstjänstbok är central. Under *melodi* ges ”kortfattet” kommentarer som skall visa på att psalmen utgör ”en enhed af tekst og melodi”.

Av särskilt intresse är avsnitten om lexikaliska noteringar och analys. Utförligare lexikaliska noteringar är såvitt bekant ett mera ovanligt inslag i hymnologisk översiktlig litteratur men fyller här en väsentlig funktion. Analys betyder i detta sammanhang både liturgisk anknytning och innehållslig/existentiell reflektion.

Materialet är stort och lockar till fördjupningar. Jag illustrerar detta med utgångspunkt från en psalm som jag lärt mig tycka om under mina danska kontakter: Ingemanns ”Lysets engel går med glans” (2002:747). Med hjälp av lexikonet får jag veta att psalmen ingår i en samling ”Morgensange for Børn”. Det har jag aldrig tänkt på! Jag finner i lexikonet andra psalmer från samma samling i psalmnummer efter varandra: ”Nu vågne alle Guds fugle små, I østen stiger solen op, Nu titte til hinanden” (2002:748–750) och inspireras till att läsa vidare. De lexikaliska noteringarna hjälper mig att förstå psalmerna bättre. ”I øster stiger solen opp” visste jag ju en del om, om de andra mindre. I analysavsnitten visar författaren att psalmerna rymmer viktiga teologiska och existentiella teman som inte alltid är självklara vid en första bekantskap. C. E. E. Weyse har komponerat melodier till texterna ”og søgte at tilpasse melodierne til hver salmes særlige karakter (II:696). Det märks bl.a. i ”Lysets engel”. Samtidigt minns man N. W. Gades mäktiga melodi till ”I østen”, inte sällan hörd i svensk radios morgonandakter under 1940-talet med Københavns Drængekor under M. Wøldike, och som ”illustrerer, hvorledes en tekst kan fremkalde vidt forskellige musikalske fortolkninger” (II:698). Så kan även lexikonframställningar sätta tankar i rörelse.

Det kan vara intressant att översiktligt jämföra de nämnda psalmlexikonerna från Norge, Sverige och Danmark. Det danska lexikonet

har en ensam författare till hela materialet. I det norska finns några huvudförfattare och en redaktionsgrupp. I det svenska lexikonet (som ännu endast omfattar del ett) finns tre huvudförfattare/redaktionsgrupp med enstaka bidragsgivare till vissa psalmer. I det danska psalmlexikonet finns kompletterande litteraturangivelser och övrig dokumentation redovisade i efternoter och i en utförlig referenslista; dessutom finns en särskild del, ”Salmebøger, tillæg og salmeudgivelser, samt melodisamlinger til salmebøger, som er omtalt i *Salmehåndbog* I–II (I:581–615). I det norska är psalmtexterna utförligt härledda och redovisade med noggranna källangivelser; litteraturanvisningar finns i anslutning till presentationerna samt i särskild litteraturlista. I det svenska bandet är notapparater och litteraturlista systematiskt genomförda. I det danska intar musiken en tämligen underordnad plats, i det norska är informationen om melodier utförligare och i det svenska lexikonet presenteras en omfattande musikalisk del med ibland långtgående musikhistoriska analyser. När det gäller innehållet i psalmerna följer som framgått det danska lexikonet en på förhand uppställd presentations/analysmodell. En liknande grundstruktur har det norska. I det svenska är man inte på förhand bunden till vissa angreppspunkter men det framhävs att psalmlexikonet förutom saklig presentation också bör visa på vilka teologiska och existentiella tolkningar psalmtexterna lyfter fram. Det danska lexikonet har många informativa bilder samt porträtt av alla biografierade, det svenska har notbilder liksom det norska. De norska och svenska uppslagsverken håller sig till respektive folkkyrkor, det danska breddar perspektivet till andra trossamfund.

Man känner stor respekt för J. Kjaergaards prestation att behandla både översikter och detaljerad information i ett så stort material. Han har gjort både en hymnologisk och kulturell insats av betydelse för användning och förståelse av inte bara dansk utan också nordisk ’salmesang’.

Sven-Åke Selander

BRODER BIRGER NIELSEN, ÖSTANBÄCKS KLOSTER

Psaltarpsalmer för kyrkoårets sön- och helgdagar

Helsingborg: GAudete förlag & Östanbäcks kloster, 2015. 128 s.

ISBN 979-0-9006084-1-3.

Bruket av psaltarpsalmer i Svenska kyrkans huvudgudstjänst på sön- och helgdagar utgör ingen lång tradition. Det aktualiserades när i 1987 år kyrkohandbok antalet textläsningar utökades med en inledande gammaltestamentlig text före de traditionella epistel och evangelium. Ingångspsalm och gradualpsalm (den sistnämnda placerad mellan epistel och evangelium) var viktiga för att markera dagens firningsämne – men vilka skulle de musikaliska konsekvenserna av den nyinsatta textläsningen bli? Man ville gärna undvika att ytterligare en traditionell psalm ur psalmboken sköts in mellan de två första läsningarna. Lösningen blev att förhandla med den kommitté som samtidigt höll på med att redigera 1986 års upplaga av Den svenska psalmboken. Med förebild från tidegården skapade man ett antal sånger där verser ur en psaltarpsalm skulle sjungas av kör, med en mellanliggande refräng upprepad av församlingen: nr 652-674. Samtliga melodier är nykomponerade; de har otvivelaktigt blivit flitigt använda, fast med tydlig preferens för några av dem. De är naturligtvis inte heltäckande över kyrkoåret, men de stora högtiderna har särskilt uppmärksammats. Påfallande är att psalmtexterna är hämtade ur en numera föråldrad bibelöversättning – utom i några fall där komponisten tydligen haft inblick i bibelöversättarnas arbete. Vidare är det genomgående bara ett fåtal verser som tagits med ur respektive psalmtext, och refrängen har ibland hämtats ur annan bibeltext.

2002 antog Svenska kyrkan en ny evangeliebok. Den innehåller åtskilliga nyheter: en av dem är att varje sön- och helgdags textutbud avslutas med en psaltarpsalm eller en del av en sådan psalm! Det anges att de kan sjungas eller läsas (inte obligatoriskt), men några melodier meddelas inte, och efter tre textläsningar har det väl inte känts så lockande med en psaltarpsalm som fjärde läsning; jag vet dock att repon-social läsning mellan präst och församling i vissa fall har förekommit. Den höginträsanta boken från Östanbäcks kloster ger oss emellertid melodier till evangeliebokens samtliga psaltarpsalmer. Till skillnad

från psalmbokens ovannämnda melodier sjungs psaltarverserna här genomgående enligt de klassiska gregorianska psalmtonerna, med en övertygande textunderläggning som rekommenderas till studium för eventuella tvivlare på att dessa psalmtoner passar det svenska språket. Psalmrecitationen utförs av försångare, I av kvinno-, II av mansröster; varje vers är tydligt underlagd psalmmelodin. Antifonerna/omkväderna som fått en friare gestaltning (med varierande resultat) sjungs av församlingen. En i mitt tycke ytterst värdefull utgåva. Som broder Birgers medhjälpare har följande trio fungerat: prästen Niklas Adell (med ett efternamn som vittnar om släktskap med en av svensk gregorianiks pionjärer) samt organisterna Marie-Louise och Lars Beckman.

Ragnar Holte

PETER PEITSALO (RED.)

Liturgia, taide ja estetiikka

– Liturgy, the Arts, and Aesthetics

Hymnos [årsbok] 2015

Helsingfors: Sällskapet för hymnologi och liturgik, 2015. 149 s.

ISSN 1455-5670

Finska sällskapet för hymnologi och liturgik grundades 1996. Syftet med verksamheten är att främja hymnologisk och liturgisk forskning och praktik. Sällskapet arrangerar seminarier och publicerar studier inom området och ingår i nätverk med inhemska och internationella organisationer. Den första årsboken publicerades 1997. Psalmtraditioner och hymnologiskt arbete var i fokus i denna första årsbok.

Årsboken 2015 belyser förhållandet mellan liturgi, musik och estetik. Artiklarna bygger på föredrag som hölls vid ett seminarium om liturgi och estetik som Sällskapet arrangerade tillsammans med Konstuniversitetet i Helsingfors i mars 2014. Konferensen samlade forskare som arbetar med kyrkoarkitektur, bildkonst och liturgisk musik.

Artiklarna i årsboken struktureras i tre avdelningar: teologisk estetik, tid, rörelse och liturgi samt liturgisk och konstnärlig praktik. Texterna är skrivna på finska eller engelska. De finska texterna har en

kort sammanfattning på engelska. Mina finska kunskaper är dessvärre obefintliga, därför utgår denna recension från de engelska artiklarna och sammanfattningarna.

Flera av författarna understryker hur ett närmare samarbete mellan teologer, konstvetare och konstnärer befruktar forskningen inom liturgik och teologisk estetik. Årsbokens redaktör, Peter Peitsalo, professor vid Helsingfors konstuniversitetets avdelning för kyrkomusik och orgel, skriver i förordet att hans förhoppning är att artiklarna ska inspirera forskare och konstnärer till tvärvetenskaplig forskning och konstnärliga utvecklingsprojekt.

I årsbokens första avdelning bidrar den svenske forskaren Jonas Lundblad med två av tre artiklar. Lundblad är organist och teolog och har i sin forskning särskilt intresserat sig för hur religion och filosofi gestaltas konstnärligt samt vilken betydelse estetiken har för teologins kunskap och arbetssätt. Lundblad väver samman sin musikaliska praktik med forskningen och blir därmed själv ett exempel på det gränsöverskridande Peitsalo lyfter fram.

I ”The Sound of Music in Contemporary Theological Aesthetics: Listening for the Proper Range of Art’s Contribution to Religion” undersöker Jonas Lundblad tre modeller för utbytet mellan musik och teologi och för reflexionen över dialogen. De tre perspektiven konkretiseras genom den brittiske teologen Jeremy Begbie, teologen Joseph Ratzinger (Benedictus XVI) och ett tyskt tvärverenskapligt arbete med teologisk estetik och musik: *Das Universum im Ohr. Variationen zur einer theologischen Musikästhetik*. Hos såväl Begbie som hos Ratzinger möter Lundblad en förståelse där tolkningen av musiken fortfarande rör sig inom etablerade teologiska ramar. Musiken riskerar att reduceras till att illustrera ord och lära. Lundblads slutsats är att en teologisk estetik på musikens område måste gå i dialog med musikvetenskapen och arbeta närmare en musikalisk konstnärlig praktik. En sådan ambition finner han i det tyska exemplet där kompositörer, musikvetare och teologer arbetar sida vid sida. Förutsättningen är att teologi och musik inte är två avgränsade storheter. Tolkningen utgår från att musik och religion är sammanvävda med varandra och att det varken är viktigt eller möjligt att definiera gränserna. Svagheten i

detta kan vara att det uppstår en oklarhet i avgränsningen mellan antropologi och teologi. Styrkan, menar Lundblad, ligger i att musikens egenvärde betonas och att teologiska försök att instrumentalisera musiken kritiserar och ställs under debatt.

I det tyska exemplet spelar teologen Friedrich Schleiermacher (1768–1834) en roll som inspiratör. Även för Jonas Lundblad är Schleiermacher betydelsefull. I sin andra artikel i årsboken går Lundblad djupare in i Schleiermachers religiösa estetik.

Lundblad tar fasta på Schleiermachers tanke att religion och konst på djupet är sammanvävda med varandra. Schleiermacher talar om hur religionen saknar hjälpen från konsten. Lundblad menar att kyrka och teologi också i dag saknar och behöver dialog och samverkan mellan teologi, estetik och dagens konstnärliga praktik. Lundblad lyfter fram Schleiermachers förståelse av religion som en form av konstnärlig kommunikation och känslan som en kunskapsväg, parallell med förnuftet. Konst i vid mening är ett sätt att gå i dialog med verkligheten. Lundblad får hjälp av Schleiermacher när det gäller att förstå liturgi, musik och bön som något annat än illustration av innehåll. Valet av musik och liturgisk lyrik är mer än yttre former eller dekoration. Istället kan man säga att de estetiska valen formar och håller samman församlingen. Religionsutövning kan ses som en konstnärlig praktik. Denna grundsyn finner Lundblad stöd för hos Schleiermacher. Schleiermachers tänkande utmanar ordets överhöghet i liturgin. Till rubriken för Lundblads artikel, "Art as the language of religion", vill jag ställa en kritisk fråga. Genom att tala om konst som språk riskerar vi återigen att underordna konstens andra uttryck under språket.

Jag har uppehållit mig länge vid Jonas Lundblads två artiklar. Det är här vi finner de mer principiella resonemangen om förhållandet mellan estetik, tro och teologi. En sådan övergripande reflexion är central för att utveckla formerna för dialog både inom forskning och praktik. Denna är viktig för att identifiera hur dialogen kan se ut. Det räcker inte att säga ja till dialogen mellan konst och religion. Det krävs också en medvetenhet om dialogens intentioner, både för utövarna och för uttolkarna. Genom att lyfta fram de tre modellerna

visar Lundblad hur olika teologi och konstsyn leder till skilda typer av samverkan.

Jan-Ivar Lindén berör i sin artikel förhållande mellan framträdande och illustration. Går det att säga något om framträdandet i nuet utan att ge detta en sekundär betydelse i förhållande till underliggande mönster? Här ryms centrala frågor i relation till konstens plats i tro och gudstjänst. Använder vi konsten för att visa något vi redan vet? Riskerar kyrkan att instrumentalisera konsten? Ser vi konsten som illustration av lära och tro eller uppfattar vi liturgi som en konstnärlig praxisform och ett sätt att utforska och gestalta det utsagda?

Horst Schwebel diskuterar i sin artikel ”Church building as built liturgy” förhållandet mellan ord, lära och kyrkorum från Luther och framåt. I hans genomgång blir spänningen mellan konst som manifestation av en teologisk hållning och konst som formar teologin synlig. Han visar också hur arbetet med ett kyrkorum påverkat arkitekters formspråk som förändrats genom arbetet med en kyrka. Schwebel konstaterar i sin presentation att den givna liturgin påverkar formandet av kyrkorummet. Han ser också hur kyrkorummet, när det gestaltas med konstnärlig integritet, skapar nya liturgiska former.

Årsboken för Finska sällskapet för hymnologi och liturgik är intressant läsning för alla som är engagerade i fältet konst-teologi-religion. Den ger konkreta exempel och hjälper oss att formulera övergripande frågeställningar. Den bärs av en vilja till och en vision av gränsöverskridande – mellan forskning och praktik, mellan konst och teologi. Det är också berikande att få kontakt med det finska sammanhanget. Serafim Säppälä beskriver i sin artikel hur liturgins rörelser och gester i hans tradition uttrycker själva essensen i riten och finns före orden. Jag blir nyfiken på att få veta mer om vad den ortodoxa kyrkan kan bidra med i samtalet om estetik och religion.

Lena Sjöstrand

Svenska kyrkan samma kyrka?

Ecklesiologi före och efter relationsförändringen mellan kyrka och stat

Skellefteå: Artos, 2015. 245 s. ISBN 978-91-7580-784-3

Marie Rosenius doktorsavhandling vid Umeå universitet syftar till att skaffa ny kunskap om möjliga konsekvenser på gudstjänstpraxis efter år 2000 med nya relationer kyrka—stat. ”Reformen innebar en maktförskjutning från stiftsnivå till församlingsnivå”, menar författaren (s. 15). Hur återspeglas detta och vad får det för konsekvenser för Svenska kyrkans ecklesiologi och ekklesialitet? För att undersöka om det skett en autonomisering av församlingarna (på vanlig svenska att ”dom gör som dom vill”) och försöka förstå detta studerar författaren det lokala gudstjänstlivet i ett antal församlingar i Luleå stift. Vilket är utbudet av gudstjänster?

Den första upptäckten, när Rosenius sökte församlingar att undersöka, var att personalens föreställning att det fanns material inte stämde. Statistiken i det lokala hade inte sparats. Det förvånade också somliga kyrkoherdar. Kopior av årssummeringar finns kvar, inte detaljinformationen.

Metodiskt och metodmedvetet redovisar Rosenius hur hon gått till väga. Hon markerar att resultatet inte kan generaliseras att gälla hela Svenska kyrkan. Det är församlingar i Luleå stift som undersökts och stiftet är mer utpräglat lågkyrkligt än andra stift, alltså präglad av pietistisk och herrnhutisk väckelsefromhet (s. 78). Det kan likväl inte uteslutas, att ecklesiologiska mönster som framkommer i studien skulle kunna säga något om utvecklingen i Svenska kyrkan i stort, menar Rosenius. Det är väl en rimlig bedömning, givet att det som kallas autonomisering blev en följd av relationsförändringen.

Svenska kyrkans gudstjänstliv präglades av enhetlighet. Kyrkohandboken skulle följas och detta var den bestämda hållningen i varje fall fram till 1970-talet. Biskopen kunde kalla in liberalteologiska såväl som högkyrkliga präster för räfst och rättarting om handboksbrott kunde misstänkas. Denna enhetlighet är numera historia. Rosenius menar också att ”den demokratiska karaktären på Svenska kyrkan

som folkkyrka” har stärkts (s. 111) och begreppet ”ämbete” ersatts med ”vigningstjänst”, en omständighet som Rosenius ”i någon mån” kan relatera till samma demokratiseringsprocess, som betyder makt-förskjutning om inte annat.

Marie Rosenius menar att en avgörande anledning till insamlandet av gudstjänststatistiken till nationell nivå från år 1970 (och inte längre stiftsvis till biskopens ämbetsberättelser vart sjätte år) var att nedåtgående trender när det gällde gudstjänstbesök skulle kunna brytas om det fanns en kunskap om statistik för att gudstjänsternas form och innehåll skulle kunna anpassas. Det kan ha varit ett motiv för Berndt Gustafsson, men den förklaringen förvånar mig. Är det inte snarare inspirationen från två dominikanmunkar i Frankrike, sociologerna Godin och Daniel liksom opinionsinstitutet Gallup, som arbetade för Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, som spelat in med frågan om Frankrike var ett missionsland och frågan om relationen kyrka och folk i Sverige?

Detta sagt kommer avhandlingen att belysa utbudet av gudstjänster. Gudstjänsterna annonseras i allt högre grad som andra gudstjänstformer än kyrkohandbokens. Gudstjänsten är mer eller mindre lokal, inte Svenska kyrkans så som gudstjänsterna återges i kyrkohandboken. Rosenius menar att detta skulle kunna tolkas som uttryck för autonomisering och fragmentarisering. Sådan är trenden. Svenska kyrkan hålls inte samman horisontellt, prästerskapet har inte heller längre en enhetlig ämbetsdräkt (kaftan). Frågan om ämbetsdräkten är ett fenomen som Rosenius tar upp *en passant* men det kunde gärna belysas och reflekteras över i annat sammanhang.

Högmässan är församlingens huvudgudstjänst, det framgår indirekt av Kyrkoordningen, menar Rosenius, men upptäcker en församling som under tre år undvikit att fira högmässa. En församling har avskaffat Kyrie och prefation. I princip firas alltså aldrig en högmässa efter kyrkohandboken i den församlingen. Föreskrifter och gudstjänstpraxis stämmer inte överens.

Hur påverkar detta ecklesiologin, kyrkosynen?

Rosenius ser en ecklesiologisk förskjutning. Individens står i centrum antingen som verksamhetskonsument eller som anställd/förtro-

endevald. Om sekularisering förstås som religionens marginalisering till en privat sfär, uttrycker förskjutningen sekularisering på så vis att kyrkans egen struktur harmoniserar med samhället i stort. På många sätt står biskop och domkapitel på avstånd och uppfattar inte riktigt vad som sker när kyrkolivet fragmentariseras och församlingarna blir alltmer autonoma.

Marie Rosenius redovisar en fallstudie och generaliserar utifrån den. Inspirerad av hennes avhandling skulle fler lokalstudier kunna göras utifrån den kritiska frågan vilken ecklesiologi som faktiskt uttrycks genom det lokala gudstjänst- och församlingslivet. För dem som arbetar med förslaget till kyrkohandbok blir avhandlingen komplicerande. Varför ska det alls arbetas med en kyrkohandbok, när församlingarna ändå gör som de vill? Har Marie Rosenius i sin avhandling egentligen avslöjat en accepterad församlingspartikularism, som är främmande för en icke-kongregationalistisk kyrka, en självsvåldig hållning i det lokala, som gör kyrkomedlemmar till främlingar i sin egen kyrka när de kommer till en annan församling – i samma kyrka?

Naturligtvis skulle det kunna hävdas att relationsförändringen inte skapat en ny ecklesiologi. Här handlar det om trender under betydligt längre tid. Men fragmentariseringen har i så fall tydliggjorts sedan år 2000 och kanske fört motstridiga tendenser upp till ytan: dels behovet av att visa på den svenskkyrkliga identiteten tider igenom och dels att skapa det lokala och för tillfället tillgängliga, dvs. konsumentanpassning och producentansvar.

Marie Rosenius har skrivit en samtida och aktuell avhandling, som också fyller funktionen att utmana och ge material till många tankar. Hur firar en nationalkyrka gudstjänst, egentligen? Och hur ska de lokala begränsningarna och det lokala befrämjandet hanteras? Vilken kyrka framträder egentligen i församlingens gudstjänst?

Dag Sandahl

HENRIK TOBIN

Ett gemensamt kosmos

Perspektiv på musik, liturgi och teologi

Skellefteå: Artos, 2015. 408 s. ISBN 978-91-7580-756-0

När begreppet postmodernism först gjorde storskalig entré i det teologiska rummet framstod det som ett paradigm där anspråk på kunskap, sanning och universella erfarenheter hyperkritiskt plockades sönder i sina beståndsdelar. Efter några decennier är bedömningen av dess agenda mer svårfångad men det tycks klart att kärnan ligger i avståndstagandet från vad den så kallade moderniteten tänks ha medfört. Den här aktuella boken följer i spåren av internationell teologisk litteratur som tar avstånd från moderna vetenskapliga metoder och samhällsteorier för att istället blicka tillbaka mot en förmodern värld som något av en förlorad guldålder. Författaren Henrik Tobin har tidigare publicerat en bok kring den lutherska ortodoxins musiksyn men presenterar nu istället ett brett panorama av tidigare teologisk estetik, från Psaltaren till 1200-talets Bonaventura.

Tobin beskriver själv inledningsvis boken som en resa, eller en ”guide till delvis glömda världar” (s. 13). Beskrivningen av en resa är adekvat då texten likt en reseskildring söker teckna ögonblicksbilder av historiska platser och tider. Det framgår också tydligt att författaren har fascinerats av sin egen bildningsresa i detta historiska material och nu söker presentera sina upptäckter som existentiellt relevanta för ett nutida sökande efter mening. Boken är rent stilistiskt utformad som essäer, snarare än mer objektiva presentationer, och dess vindlande trådar och utvikningar gör inte sällan argumentationen något vansklig att följa. Såvitt jag förstår bokens inledande kapitel är bokens primära syfte att återfinna ett holistiskt tänkande kring liturgi, musik och teologi som tänks ha gått förlorat genom deras moderna åtskiljande. Tobin pläderar för de andliga värdena i en symbolisk liturgiuppfattning, där både teologins begrepp och liturgins uttrycksformer uppfattas som verkligt förankrade och delaktiga i en allt omslutande kosmisk helhet. Det är därför naturligt att hans nutida inspirationskällor söks i hur ortodox och delar av katolsk tradition un-

der de senaste århundradena skapat en liknande liturgisk teologi som en motkraft mot den mer funktionella liturgisyn som präglar både många reformerta och så kallade progressiva traditioner. I det avseendet tycks Tobins sökande efter liturgins symboliska djupdimension indikera en liturgisyn som idag tycks bli alltmer sällsynt i hans egen lutherska tradition i Sverige. Det kontroversiella handboksarbetet i Svenska kyrkan tycks innebära en vattendelare vad gäller nutida liturgisk teologi, så till vida att liturgins form och mening där istället i en mer konstruktivistisk hållning primärt svarar mot specifika pastorala och pragmatiska behov.

Det ska sägas att Tobin uppvisar en enastående ambition att sätta sig in i förlorade epokers tankevärld och det är inte bara en till omfånget ”stor” bok han presenterar. Han har en förkärlek för den bibliska vishetstraditionen och presenterar därefter en rad av de mest välkända kyrkofäderna innan avslutningskapitlen behandlar medeltidens Guido av Arezzo, Thomas av Aquino samt Bonaventura. Flera av personteckningarna fungerar väl som introduktioner till hur olika estetiska och delvis musikaliska frågeställningar behandlas av inte minst ledande kyrkofäder. Samtidigt väcker bokens tillvägagångssätt många frågor, både kring urval samt om själva tolkningen av dessa ofta språkligt och teoretiskt svårtillgängliga texter. Hade boken utgjort forskning eller varit en lärobok hade författaren i betydligt högre utsträckning behövt låta sina egna tolkningar utmanas av annan forskning.

Urvalet präglas huvudsakligen av texter som redan är flitigt diskuterade och översatta. Dessutom får spekulativ musikfilosofi sägas ha ett tydligt företräde framför skildringar av personer och skeenden som nog måste anses ha haft större konkret inflytande på kyrkans gudstjänst- och musikliv. Den sista aspekten präglar hela bokens inriktning och skapar en del genomgående problem i framställningen. En uppfattning som denna sammanfattar tämligen väl vad saken gäller: ”Man kan nog säga att med Guido av Arezzo lanseras musikteorin på allvar som teori i modernitetens mening, ungefär som vi uppfattar begreppet idag” (s. 286f). Tobin följer här dels en något clichéartad bild av att Guido skulle vara fadern till modern musikalisk notation,

en tes som knappast stöds av nutida forskning (här hade istället en presentation av Franco av Kölns notationssystem kunnat vara viktig). Sammanflätat med hållningen att tillskriva Guido den så kallade moderna musikteorin är bokens olyckliga val att förbigå både den så viktiga karolingiska epoken och övrig tidig medeltid med tystnad. Guido är i realiteten knappast någon central förnyare utan uttrycker snarare tankegångar som redan varit i svang hos en rad tidigare teoretiker.

Tesen att en ny musikteori lanseras under denna tid indikerar en förståelse av att konkreta eller "moderna" teorier kring specifika musikaliska element som t.ex. akustik och rytmik inte skulle spela en central roll i tidigare musikåskådning. I Tobins framställning spelar filosofen Boëthius en mycket framskjuten roll som förmedlare av antikens lärdomar och grund för medeltidens musikaliska bildning. Tyvärr utelämnas den möjligen lika betydelsefulle Martianus Capella och i själva läsningen av Boëthius fokuserar Tobin på att samläsa de viktiga skrifterna *De institutione musica* och *De consolatione philosophiae*. Det kan vara naturligt utifrån författarens intresse för det övergripande metafysiska ramverket mellan musik och kosmologi, men trotsar filosofens egen uttryckliga övertygelse att man inte alls kan redogöra för musik utan att studera dess inneboende matematiska egenskaper. Här skulle därför den mer handgripliga diskussionen i verket *De institutione arithmetica* behöva spela en naturlig roll för att ge en mer nyanserad bild. Det kan tyckas som en mindre detalj att diskutera uttolkningen av Boëthius men problemet är symptomatiskt för författarens inställning till sitt ämne. Inte minst när en förmodern liturgi- och musikåskådning presenteras som relevant för nutida kyrkoliv finns det anledning att undra vilka implikationer bokens presentation bär med sig. I den (olyckliga) åtskillnad av musik och teologi som Tobin ser inledas under Luthers tidevarv ligger ett gradvis uppvärderande av musiken som en konkret och handgriplig mänsklig praktik, i kyrkans tjänst. Man kan därför undra om inte Tobins framställning (förmodligen oavsiktligt?) undanröjer stora delar av den tankemässiga grunden för den kyrkomusik och det konstnärskap som enbart kunnat växa fram i samspel med ett modernt samhälle. Att söka en gemensam metafysisk grund för liturgi, teologi och musik i en

spekulativ kosmologi kan självfallet till dels ge en andlig fördjupning även för nutidens praktik. Samtidigt kan man inte gärna ignorera att en rad av de diskuterade författarna hade en restriktiv hållning till musikalisk praxis som i nutiden skulle framstå som direkt repressiv. Det kan därför vara värt att hålla i minnet att bokens framställning på flera avgörande punkter nedtonar de aspekter av antikens estetik som mest uppenbart förebådar de konkreta musikaliska frågor som dagligen konfronterar nutida musiker i kyrkans tjänst.

Sammanfattningsvis måste Tobin ges beröm för att på svenska presentera en ingång till delar av en tanketradition som för många läsare annars är svårtillgänglig. Det hade dock varit värdefullt om han själv indikerat något tydligare vilka problem som kan uppstå då svunna epoker ska tjäna som ett föredöme för nutidens tänkande och praktik.

Jonas Lundblad

GUNNAR WEMAN

Henry Weman

Domkyrkoorganist och körledare i kyrkomusikaliskt spänningsfält

Skellefteå: Artos & Norma Bokförlag, 2015. 305 s. ISBN 978-91-7580-729-4

Henry Weman (1897–1992), domkyrkoorganist i Uppsala 1927–1964 och från 1943 även kantor/körledare, har fått sin uppväxt och livsgärning skildrad av en person som känner honom väl: sonen Gunnar Weman, teolog, präst, biskop – under sina sista år i tjänst 1993–1997 Svenska kyrkans ärkebiskop. Resultatet har blivit en väldokumenterad, ytterst läsvärd framställning av faderns mångsidiga insatser på det kyrkliga, främst det kyrkomusikaliska området. Boken innehåller naturligt nog även många fint skildrade familjeinteriorer som här har måst förbigås, både från Henrys barndomshem och från hans äktenskap med makan Birgitta f. Stavenow (1907–2001) och deras barn Gunnar, Erik och Birgitta.

Det måste ha varit rätt unikt att som Henry Weman redan vid 30 års ålder bli innehavare av den kanske allra mest attraktiva organisttjänsten överhuvudtaget inom Svenska kyrkan. Men sonen berättar att pappan redan som liten gosse blev fascinerad av den enkla

tramporgel som fanns i hemmet där han växte upp, fast han som liten knatte måste stå på golvet för att kunna hantera både tangenter och fotpedal samtidigt. Familjen var bosatt i Norra Solberga i Småland, fadern var föreståndare för Solberga missionsförening – ingående i Svenska Missionsförbundet – där det ofta sjöngs psalmer och andliga visor. Föräldrarna insåg tidigt sonens musikaliska begåvning och bekostade privatlektioner i piano och orgel åt honom under hela skoltiden. Han fick sin gymnasieutbildning i Linköping, där domkyrkoorganisten Ragnar Darell blev hans privatlärare. Denna energi med musikutbildning alltsedan barndomen bidrog säkert till att han efter studentexamen 1916 med stor framgång bedrev orgelstudier vid Musikaliska Akademien i Stockholm under professor Gustav Hägg, som gärna lät sina elever öva in verk av mindre kända franska kompositörer som Guilmant och Widor utöver tyska klassiker som Bach och Mendelssohn eller svenska som Sjögren och Hägg. I utbildningen ingick också orkesterdirigering under Olallo Morales och pianospelning under Harald Fryklöf. Han gick dessutom gärna runt i stadens kyrkor för att lyssna på de mest kända organisterna.

Weman avlade 1918 sin organistexamen med höga betyg och blev följande år klar med sin musikleäro- och kyrkosångarexamen som han också kompletterade med studier i kontrapunkt. Han var då färdig att söka ordinarie tjänst, och efter några framgångsrika år som ordinarie organist och kantor i Borås framträdde han 1926 som en av 16 sökande till den ledigförklarade mycket attraktiva tjänsten som domkyrkoorganist i Uppsala. Han sattes av kyrkorådet enhälligt i första rummet, ett förslag som stod sig i alla instanser och ledde till utnämning från 1 maj 1927.

Weman grep sig an sina nya uppgifter med stor entusiasm och blev särskilt inspirerad av de fyra första årens liturgiska samarbete med dåvarande ärkebiskopen Nathan Söderblom, som hade en förmåga att fylla de gudstjänster han ledde med en speciell glädje och feststämning, särskilt i samband med biskopsvigningar och andra evenemang med många särskilt inbjudna att delta i procession och altartjänst, även utländska gäster. Dessa tidiga sakrala upplevelser levde alltid i hans minne som förebildliga, och han gjorde vad han kunde för att

fortsätta i samma anda – vilket givetvis krävde tjänstgörande prästers medverkan för att bli verklighet.

Orglar ägnade han ju ett speciellt intresse ända från tidig barndom. Han lärde känna olika typer varvid orglar byggda av far och son Cahman från cirka 1640 och framåt väckte hans i likhet med många beundran. Han blev allvarligt chockad när han erfor att Domkyrkan hade ägt en Cahmanorgel som ersatts av en nybyggd orgel i romantisk stil utan att den gamla tagits tillvara. Men gladdes när han erfor att en Cahmanorgel fanns bevarad i den relativt närbelägna kyrkan i Lövsta bruk; den besökte han gärna och njöt av att spela på den. I Domkyrkan var det ett stort problem att orglarna fanns på läktare som var för trånga för att rymma en kyrkokör. Båda problemen löstes när han hittade en orgel han verkligen gillade, ett orgelverk från 1871, senare renoverat, av den svenske orgelbyggaren Per Larsson Åkerman. Det blev i fortsättningen hans huvudinstrument, och det placerades i koret så att körerna kunde placeras i nära anknytning till den.

I Borås hade Weman tjänstgjort som både organist och körledare. I Uppsala var han anställd enbart som organist; tjänsten som kantor och körledare innehades av Harald Colleen (1877–1949). De båda herrarna respekterade varandra, och inte ens i Wemans dagboksanteckningar finns någon allvarlig kritik emot kollegans sätt att sköta sina åligganden. Weman var onekligen främst organist, och han utvidgade sin verksamhet som sådan genom att införa speciella musikandakter, i början rätt dåligt besökta men på sikt föremål för betydligt större intresse. Han längtade dock att få leda körsång och skapade en liten ungdomskör som gav konserter. Men så nalkades 1943 tiden för Colleens pensionering! Dennes tjänst hade inte varit på heltid. Weman föreslog nu att kantorsuppdraget skulle infogas som del i hans egen tjänst och Colleens tjänst ändras till en biträdande organisttjänst – och han fick sin vilja igenom. En väl genomtänkt förändring till både hans egen och domkyrkoförsamlingens stora belåtenhet!

Jag kan inte låta bli att här infoga att jag redan 1944 som 17-åring hade en brevkontakt med Weman under hans 18:e år som domkyrkoorganist i Uppsala. Jag hade just blivit utsedd till ordförande och dirigent för Musikkapellet vid Högre allmänna läroverket i Linköping,

ett rent elevinitiativ. Jag upptäckte då att det var 49 år sedan kapellet hade bildats, och jag fick idén att fira dess 50-åriga tillvaro med en jubileumskoncert i vilken alla tidigare medlemmar jag kunde hitta skulle erbjudas delta som medverkande eller åhörare. Det viktigaste brevsvaret fick jag just från den av mig då helt okända Henry Weman som under sin gymnasietid i Linköping varit kapellets dirigent. Han beklagade att han själv inte hade möjlighet delta, men han gav mig värdefull information om en rad för mig okända personer vilka fortfarande trakterade sina instrument. Som dirigent och violinso- list föreslog han biokemisten Hugo Theorell, då fortfarande bosatt i Linköping, ett av flera råd som jag följde och som ledde till en väl uppmärksam och uppskattad jubileumskoncert. Ingen kunde ju då ana att nämnde Theorell under sin senare Stockholmstid skulle bli inte bara ett ledande namn i musikervärlden utan framför allt få internationellt renommé som nobelpristagare 1955 i medicin för sina upptäckter rörande andningsenzymernas natur och arbetsätt.

Som teologie studerande i Uppsala från hösten 1945 blev jag en flitig besökare i Domkyrkans gudstjänster. Jag presenterade mig förstås för Weman och tackade för tipsen jag fått till jubileumskonerten i Linköping, men närmare bekanta med varandra blev vi inte förrän fem år senare, då jag var färdig med min teol. kand.-examen och deltog i den praktisk-teologiska övningskurs som var obligatorisk inför prästvigning och där Weman undervisade i liturgisk sång. Jag finns faktiskt med längst upp till vänster på fotot s. 98 från Uppsala universitet av lärare och prästkandidater vid 'praktens' avslutning 1950. Weman gav mig högsta betyg, och vi kom ofta i samspråk med varandra, inte minst om gregoriansk sång som vi båda värderade mycket högt. Men jag visste inte då att han hade besökt Solesmes för gregorianikstudier långt innan jag själv och andra svenska gregorianikentusiaster sökte sig dit, och att han tillsammans med biskop Gustaf Aulén var huvudansvarig för de gregorianikinslag som förekommer i Den svenska mässboken del I/1942 (introitusmelodier som en nyhet där jämte översyn av övriga liturgiska sångpartier) och Den svenska mässboken del II/1943 (böngudstjänster i tidedärdsform). Över huvud lade Weman ner ett mycket omfattande och värdefullt arbete på

gudstjänsternas sång- och musikpartier. Bland annat kompletterades Den svenska psalmboken för första gången med en officiellt antagen koralbok för främst orgelbruk, skapad av en expertkommitté där förutom de två nämnda även Oskar Lindberg och David Wikander ingick.

Men tillbaka nu till 1943 och Wemans nya ställning som både domkyrkoorganist och körledare. Han hade redan tidigt tagit kontakt med de nationella kyrkosångsförbunden och jämte Colleen utgjort programkommitté för rikskyrkosångshögtiderna i Linköping 1927 och Örebro 1931, men 1943 fram till och med 1970 övertog han Colleens tjänst som förbundsdirigent i Ärkestiftets Kyrkosångsförbund och var dessutom förste förbundsdirigent i Sveriges Kyrkosångsförbund 1958–1967. Speciellt betydelsefullt var ändå att han fick överta ledningen av Uppsalas domkyrkokör, vilket ledde till växande musikverksamhet i Domkyrkan med bland annat årliga uppföranden av J. S. Bachs Juloratorium och Johannespassion. Domkyrkokören blev ”domkyrkoorganistens särskilda redskap för att tillsammans med orgel och instrumentalister skapa högtid”. Gärna tog man tillfällen i akt att exempelvis fira något stort namn i musikhistorien eller något viktigt jubileum i svensk kyrkohistoria – eller sådant som inträffade i tiden, ”exempelvis fredsslutet 7 maj 1945 som firades i Domkyrkan följande dag i form av en tacksägelsegudstjänst. Domkyrkokören sammankallades ’blixtnabbt’ och sjöng vid detta tillfälle ett Te Deum och slutkören ur Joseph Haydns Skapelsen” (s. 147).

Wemans framgångar som körledare nådde sin kulmen under 1964, hans sista år i tjänst, då man som ekumenisk kyrkofest firade minnet av den franske cisterciensermunken Stefan som år 1164 hade accepterat uppdraget att vara det nordliga stiftets förste ärkebiskop. Ärkebiskop Gunnar Hultgren och Henry Weman samarbetade om värdskapet, och flera katolska kyrkoledare deltog. Både matutin och mässa firades, kören var i högform, och i dess repertoar ingick bland annat ett mäktigt nyskrivet verk av Bengt Hambræus: *Responsorier* för både kör, solist, orglar och kyrkklockor!

I början av sin tid i Uppsala hade Weman rätt begränsad erfarenhet av kördirigering men hade stora ambitioner åt det hållet. Han iakttog

noga hur den framgångsrike dirigenten Hugo Alfvén i OD och studenternas Allmänna sången ”utvecklade hela sin charm och trollkraft som manskörsledare”. Men sedan han väl kommit igång blev även Weman mycket uppskattad som körledare, även utanför de kyrkliga sammanhangen. Efter Alfvéns avgång ledde han faktiskt tidvis båda de nämnda profana körerna.

I äldre tid kunde det dröja över 100 år innan äldre kyrkliga böcker ersattes av nya. I nyare tid kommer kraven på uppdatering betydligt tätare. Böckerna från 1942/1943 blev redan 1986 ersatta av nya, med yngre krafter som tongivande men med Weman en sista gång medverkande i en psalmskommitté där han bejakade återgången till en mer ursprunglig melodiform i ett antal koraler. Det var den nya stjärnan Harald Göransson som hade väckt frågan och bedrivit forskning assisterad av sin hängivne beundrare Jan-Håkan Åberg. De tre hade redan haft flera överläggningar när jag helt oväntat (kanske på initiativ av Weman?) blev anmodad ingå som fjärde medlem i en kommitté med beslutanderätt i frågan. Weman var helt positiv till själva grundtanken men hade invändningar mot ett par fall där han fann den äldre melodiversionen för komplicerad och att den stämde dåligt ihop med den givna psalmtexten. Som han nog hade hoppats delade jag hans åsikt i de fallen. Då stod det alltså lika mot lika, men Harald löste det hela genom att dra tillbaka de förslag som inte hade samtligas godkännande. – Vår kommitté hade även fått i uppdrag att verkställa ett i annan instans fattat beslut att väckelsesånger som hade tagits in i 1937 års psalmbok men där berövats sina originalmelodier nu skulle få dessa införda i psalmboken. Spjuvern Harald Göransson hade sett till att vår kommitté höll sina sammanträden i exakt samma lokal i Tällberg som den förra kommitté som ratat just dessa melodier och där Weman ingått. Vi verkställde dock alla fyra detta beslut i synnerligen god stämning. Weman hade de facto genom åren mjuknat i frågan vilka slags melodier som skulle anses kyrkligt godtagbara.

Innevarande år 2016 är som bekant ett nytt förslag om förändrad (förbättrad, eller ...) gudstjänstordning återigen på gång ...

Ragnar Holte

